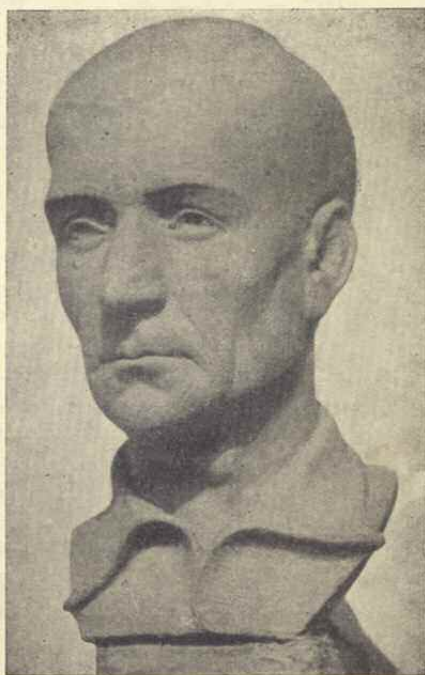

KALANGYA

DÉLVIDÉKI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA

XIII. év.

1944. április 15.

4. szám.

TARTALOM

<i>Fekete Lajos</i>: Fenn és lenn (vers) 145 <i>Prokopy Imre</i>: Emlékezés egy — halk torinói beszélgetésre — <i>Kossuth Lajossal</i> — — — 146 <i>Szirmai Károly</i>: Új gyerek a falu- ban — — — — — 150 <i>Hódsághy Béla</i> versei — — 155, 168 <i>Fiala Endre</i>: A délvidéki történet- írásról — — — — — 156 <i>Szőnyi Kálmán</i>: Vers — — — — 159 <i>Banó István</i>: A pünkösdi Zentán — 160 <i>Bodóhegyi Lajos</i> (vers) — — — 162 <i>Bory István</i>: Szerb Nemzeti Szin- házi törekvések Magyarországon 163 <i>Berczeli A. Károly</i>: „Úram irgal- maz” — — — — — 169	<i>Dr. Németh Kálmán</i>: A bácsjózsef- falvi domborművek — — — 173 <i>Laczkó Márta</i>: A kapu — — — 177 <i>Bárdosi Németh János</i>: Különös utazás (vers) — — — — 179 <i>Rédey Mária</i>: Klasszikus távolban 180 KÉPZŐMŰVÉSZET <i>Bálint Béla</i>: A Muravidék művé- zeti emlékei — — — — 184 SZINHÁZ <i>Garay Béla</i>: Magyar színész a belgrádi Nemzeti Színházban — 189 KÖNYVEK: — — — — 190
--	--

Cimlapképünk: *Fekete Lajos* költő szobormása — *Balázs István* műve.

K A L A N G Y A

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség irodalmi és kulturális szemléje

Megjelenik minden hó 15-én.

A szerkesztésért és kiadásért felel: *Blazsek Ferenc*, Ujvidék

Lapzárta minden hó elsején

Mindennemű kéziratot, képeket, ismertetésre szánt könyvet erre a címre küldjünk:

Herceg János, a *Kalangya* szerkesztője, Zombor. Városi könyvtár

Gépirásos kéziratokat kérünk. A beküldött kéziratokat, képeket nem őrizzük meg és nem adjuk vissza.
Minden cikkért szerzője felel

Központi ügykezelés, Budapest VII., Baross tér 15 (Tel. 426-921)

M. kir. postatakarékpénztári csekkszám: 54.897 sz.

Előfizetéseket, laprendeléseket, hirdetéseket a központi ügykezelés vezetője, *Csuka Zoltán* címére kell
küldeni, Budapest VII., Baross tér 15.

Előfizetési árak:

Egész évre 20' — pengő, jogi személyeknek 40' — pengő. Egyes szám ára 2' — pengő.

FENN ÉS LENN

Láttam egy madarat repülni
kék ég alatt, mezők felett,
olyan légies könnyedséggel
mint ahogy egy pihe lebeg.

Sokáig néztem. Egyre feljebb
emelkedett kicsi finom
szárnyaival és végre eltűnt,
mintha szálló virágszirom

lett volna, mit a tavaszi szél
szeszélye lebbentene fel,
fel, egészen a bárányszerűkhöz
fehér nyájaihoz közel...

Aztán magam körött a földre
húllt vissza a tekintetem
s olyan fájdalmas bénaságot
éreztem, mint még sohasem.

Vaskos, fekete szántóföldön
álltam; épp olvadt a hó.
És a latyakos olvadásban
a lábam alatt cuppanó

nehéz sárban arra gondoltam:
mért irigylem a madarat?
Hiszen az ember is repülhet,
csak éppen a nyűgös sarat

kell legyőznie; mint a madár
lelke a tollas, szürke, esűf
testet legyőzi s égbe röppen,
míg szívének motorja zug.

Fekete Lajos

Emlékezés egy halk torinói beszélgetésre Kossuth Lajossal

Az alább következő cikket a mostani Kossuth-évforduló alkalmából Prokopy Imre ny. főispántól, a Szenteleky Társaság ügyv. elnökétől kérte a Kalangya. Prokopy Imre diákkorában 1893 nyarán látogatást tett a turinói remeténél, Kossuth Lajosnál s a fiatalembernek ezt a nagyszerű élményét egy életen át hűségesen őrzi és ápolja a férfi. Prokopy Imre nemrég súlyos műtéten esett át s bár gyógyulófélben van, állapota még nem engedi meg, hogy íróasztalához üljön. A nagy élményt szavai nyomán Csuka Zoltán írta meg és a Kalangya örömmel nyújtja át olvasóinak. A cikkben közölt Kossuth-fényképet — melyről bővegesebben is szó csik — Prokopy Imre engedte át közlésre.

Ezernyolcszázkilencvenhárom telén és tavaszán a lausannei egyetem hallgatója voltam. A mi ifjúságunk rajongott Kossuthért s azok az eszmék, amelyek a márciusi ifjúságban és Kossuth Lajosban éltek, a mi lelkünket is korán lángragyújtották, de nemcsak fellobbantották, hanem egy életre szóló forróságot is oltottak belénk. Ez a tűz persze ifjúkorunkban lobog legnagyobb lánggal és így természetes, hogy amióta csak Lausanneba kerültem, égett a vágy bennem, hogy egy szép napon vonatra üljek és számtól szembe, az élet valóságában is láthassam ifjúkori álmaink nagy eszményét, Kossuth Lajost.

Irtam tehát Ruttkayné Kossuth Lujzának, aki Torinóban bátyja háztartását vezette, annak rendje és módja szerint megindokoltam, miért szeretném látni Kossuth Lajost és arra kértem, eszközölgön ki a bátyjánál részemre kihallgatást. Ma is pontosan emlékszem a címre: a Via dei Mille 22 szám alatt lakott Kossuth Lajos Torinóban. Szerény voltam és csak pár perces kihallgatást kértem, hogy csupán láthassam és szót válthassak Magyarország egykori kormányzójával. Ha-

marosan meg is kaptam a biztató választ; tessék jönni s jelentkezni.

Igy aztán augusztus havában Torinóba utaztam s bevallom, olyan ifjúkori szent izgalom vett rajtam erőt, mint azelőtt vagy azután soha. Két álló napig izgatottan sétálgattam a Via dei Millén, latolgattam az esélyeket, hogyan is jutok Kossuth Lajos elé, válogattam a szavak és kifejezések között, mit is fogok neki mondani, akár csak Petőfi, aki a legszenvedelmesebben asszonyt, édesanyját készült hosszú távollét után meglátogatni. „S jutott eszembe számtalan, szebbnél szebb gondolat” — valóban így voltam én is, akár a költő. Egyik torinói fényképésznél megszereztem Kossuth Lajos vadonatúj fényképét, ezt gondosan kabátom belső zsebébe tettem, azzal a szándékkal, ha Kossuth elé kerülök, névaláírását kérem.

Végre aztán harmadik napon rászámláltam magam és becsöngettem a nagy magyar államférfi I. emeleti lakásán. Délután fél öt óra volt. Az ajtót inas nyitotta ki s bevezetett Ruttkayné Kossuth Lujzához, aki lekötelező szívélyességgel fogadott és kedvesen elbeszélgetett velem, megkérdezte, hol tanulok, mik a terveim s mikor érkeztem Torinóba. Aztán felkelt és kedves mosollyal az arcán ezt mondotta:

— Mindjárt szólok a bátyámnak, tessék itt várni egy kicsit.

Bement és kisvártatva visszatért. Megmutatta az útát, merre kell mennem és pár pillanat múlva ott voltam Kossuth Lajos dolgozószobájában.

Ott állott hát előttem Kossuth Lajos, az ablaknál, közvetlenül az íróasztala mellett. Az asztal mellett karosszék állott s miután bemutatkoztam, Kossuth kedves mozdulattal megkínált, hogy foglaljak helyet. Az asztalon egyik legutóbb megjelent könyve volt és kézíratai, ezt figyeltem. Mindenekelőtt ő is megkérdezte, honnan jöttem s mikor azt vá-

laszoltam, hogy Lausanneból megjegyze-
te:

— Ismerem jól azt a vidéket. Lau-
sanneban van egy Gibbon nevű szálló,
amelyet erről a nagy angol történészről
neveztek el. Olvasta-e már kedves öcsém-
uram Gibbon műveit?

Pironkodva kellett bevallanom, hogy
bizony még nem olvastam, de megígér-
tem, hogy el fogom olvasni, mert ha Kos-
suth Lajos ajánlja nékem, akkor bizony-
nyal el kell olvasnom.

— Feltétlenül olvassa el, igen érde-
mes — mondotta, majd a magyarországi
állapotok iránt érdeklődött. Elfogódott-
ságom csak ekkor kezdett kissé felenged-
ni, lassanként megtaláltam a kellő sza-
vakat s elmondottam, mennyire rajong
ma is a fiatalság azokért az eszmények-
ért, amelyeket Kossuth Lajos személye
megtestesít. Figyelmesen végighallgatott,
cigaretta gyújtott s mikor bevégeztem
mondókámat egy kis hallgatás után le-
mondóan legyintett a kezével.

— Na igen, igen, a fiatalság mindig
könnyen lelkesül, buzog a szabadság
nagy eszményéért, de aztán jön az élet,
jön a mindennap a maga körlelhetetlen
gondjaival, jönnek a társadalmi, hivatali,
gazdasági függőségek s ezek rendszerint
le szokták lohasztani a nagy lelkesedést
— utána pedig a megalkuvás szokott kö-
vetkezni.

Bennem megint fellobbant a fiatalság.

— Kormányzó úr, én cipster szármá-
zású vagyok — mondottam —, nem hi-
szem hogy valaha is megalkuvó leszek,
Kossuth alakja tisztán maradt bennem,
engem Kossuth Lajostól aligha téríthet
el az élet a maga gondjaival és éveivel...

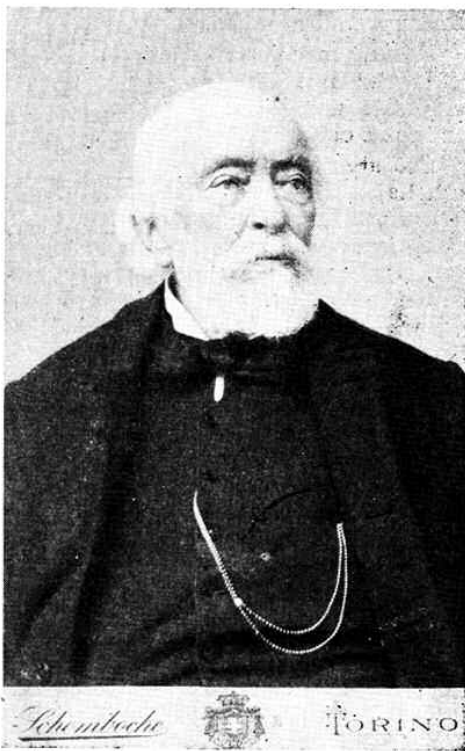
Kossuth rám nézett és egy pillanatnyi
hallgatás után így szólt:

— Adj a Isten, hogy úgy legyen, ahogy
mondotta!

Csupán pár percet kértem s bizony a
percek úgy szaladtak, hogy szinte az idő
fogalmát is elfelejtettem. Kossuth még
egy ideig beszélgetett velem, aztán egy-
két mély szippantás után eldobta ciga-
rettáját, kinézett a búcsúzó napsugarakra
és halkan megjegyzezte:

— Nagyon szép időnk van ma!

Éreztem, hogy a kihallgatásnak vége,
búcsúznom kell. Felkeltem a helyemről,

Kossuth Lajos 1893-ban Torinóban készült
fényképe (Prokopy Imre ny. főispán tulajdona)

bocsánatot kértem, hogy túl sokat is ra-
boltam el drága munkaidejéből és távoz-
ni készültem. Kossuth kedvesen kikísért
az ajtóig, kezét vállamra tette és ekkor
azt éreztem, hogy egészen fölenged és na-
gyon, nagyon közel áll hozzám. Valami
határtalan nagy lelkesedés és szeretet
áramlott át rajtam, mintha az édesapá-
mat éreztem volna magam mellett s mi-
kor kezét felém nyújtotta, hirtelen forró
melegség szaladt a szememre:

— Kormányzó úr — mondottam a
búcsúzás pillanatától meghatottan, —
engedje meg, hogy megcsókoljam azt a
kezet, amely a magyarságot megmentette.

Úgy értettem ezt a mondatot, ahogyan

később életemben mindig: 1848 nélkül az 1867-es kiegyezésre sem kerülhetett volna sor; a magyarság akkor kapta meg azt a súlyt, amely egyszer, később olyan sokat nyomott a latban.

Kossuth megérezte azt a tiszta és nagy lelkesedést ami akkor az én szívemet átjárta, átölelt, melegen magához szorított s mindkét orcámat megcsókolta. . .

Égő arccal, boldogan siettem ki Kossuth Lajos dolgozószobájából s Ruttkayné Kossuth Lujzához mentem, hogy megköszönjem neki a boldog perceket, a nagy élményt, hogy a nagy magyar államférfiúval találkozhattam. Csak odalenn az utcán, a kapu előtt villámlott át hirtelen az agyamon, hogy — a fénykép mindvégig ott lapult a kabátom belső zsebében és én elfelejtettem Kossuthot megkérni, adja névaláírását erre a fényképre. De én persze így is megőriztem s őrzöm ma is és most szeretettel engedem át a Kalangyának sokszorosításra, hadd lásák olvasói is, milyen volt Kossuth Lajos, a „turini remete“ 1893 nyarán, egy esztendővel az előtt, hogy teste eltávozott közülünk. De csak a teste . . .

A torinói látogatás egy egész életre szóló emléket, eszményt és élményt jelentett nekem: a munkálkodás készségét, a jog és az igazság feltétlen tiszteletét és lelkes szolgálatát, az elvhűséget és a meggyőződésért való elszánt helytállást.

S ha már itt tartunk, hadd mondjam el egy másik élményemet is, amely kapcsolatban áll a torinói látogatással. Még abban az évben otthagytam Lausannet és a párizsi egyetemen folytattam tanulmányaimat. Mikor 1894 március huszadikán Kossuth Lajos meghalt, elhatároztam, hogy valamivel én is hozzájárulok emlékének megőrzéséhez, ezért mindazokat a francia napilapokat, folyóiratokat, amelyek Kossuth Lajosról megemlékeztek, összevásároltam és gondosan összegyűjtöttem. Az volt a szándékom, hogy teljessé teszem a gyűjteményt s aztán ha majd visszatérek Magyarországra mint

ajándékot felajánlom a Nemzeti Múzeumnak.

Az 1894. évi egyetemi nyári szünetet a Páristól nem messze fekvő Verrieres le Buissonban töltöttem, de megtartottam párisi diáklakásomat is. Ez a község, mint később megtudtam, Páris 3-ik erődfélményövezetéhez tartozott. Itt sétálgattam a dombok között, olvastam és el-elmélkedtem, közben persze gyönyörködtem a vidékben. Egy nap délutánján a szomszédos Massy község közelében jártam a gyalogúton, egy vasúti töltés mellett. Csak később tudtam meg erről a vasúti töltésről, hogy egy fontos stratégiai vonal fut rajta, erről akkor persze sejtésem sem volt. Olvasgattam, lelkesedéssel fel-felpillantottam a napra és — szorgalmasan jegyezgettem, amikor a község szélén levő vasúti átjárónál hirtelen elém állott egy vasúti munkás külsejű férfi. Rám rivallt.

— Maga mit csinál itt?

Csodálkozva néztem rá.

— Láthatja, sétálok, olvasgatok és gyönyörködöm a naplementében.

— Nem igaz, maga az előbb ott fenn járt a vasúti töltésen és rajzokat készített.

Akkor kezdtem csak magamhoz térni s lassan rájönni arra, hogy ez az ember engem kémnek néz. Persze azonnal tiltakoztam, de ekkor már nagy tömeg gyülekezett körém. Hogy véget vessék a kínos helyzetnek, előkaptam diákigazolványomat és felmutattam az aggodalmaskodó francia hazafinak:

— Tessék itt az igazolványom, s nyugodt lehet, hogy semmi meg nem engedett dologgal nem foglalkozom.

Kikapta kezemből az igazolványt és elfutott. A körülöttem állókhoz fordultam, nevüket kértem, hogy ha kell, tanúskodjanak, mi történt velem, de ekkor már megbélyegzett voltam s a jó franciák vállvonogatva ott hagytak.

Másnap két detektív állított be Verrieres le Buissonban lévő ideiglenes szállodái szobámba és udvariasan bár, de le tartóztattak. Négy napig voltam fogoly s négy napi faggatás után aztán szabadlábra helyeztek a corbeili ügyészségen. Azon

nal hazasiettem Párisba. Rossz sejtelmém nem csaltak. Időközben lakásomon házkutatás volt, mindenemet elvitték, köztük természetesen az én féltve őrzött és nagy gonddal összegyűjtött Kossuth-sajtómat is. Nem tehettem mást, a rendőrségre mentem, egyenesen Lépine, Páris akkori híres rendőrfőnökéhez s arra kértem, adassa vissza könyveimet és írományaimat, de különösen azokat a francia napilapokat és folyóiratokat, amelyekben a Kossuthról szóló cikkek megjelentek, mert ezeket szeretném az utókornak megőrizni. Vissza is kaptam mindent, csak épen ezek a gonddal gyűjtött és féltve őrzött sajtóközlemények veszttek el. Mindörökre . . .

Mialatt vizsgálati fogságban voltam, a fogház könyvtárából egy érdekes könyv akadt a kezembe. Épen Kossuthról szólt, akinek hajója, londoni útján Marseilleben is kikötött, Kossuthnak nem

volt szabad partra szállnia, a hajónak azonban fel kellett szednie horgonyait és továbbmennie, noha a parton lelkes tömeg várta, ovációkkal és virágcsokrok százával. A hajónak diplomáciai okokból mégis tovább kellett mennie. Akkor a lelkes franciák csokraikat a hajó után dobták, egy munkás pedig a vízbe ugrott, néhány csokrot megához ragadott, a hajó után úszott és úgy adta fel a nagy magyar szabadsághősnek. . .

A század végén mintha valami elhalványította volna ezt a glóriát. Az a gyűlölet, amely az első nagy világháborúban robbant ki és a tiszta látást is elhalványította, Trianont is létrehozta és változatlanul tart ma is, ki tudja, mikor ér véget. Ezzel a furcsa, szemeket elhomályosító köddel találkoztam a béke és ifjúságom napsugaras idején akkor Párisban. De Kossuth alakja tisztán maradt bennem

Prokopy Imre

A bánáti magyar írók számszerint kevesen vannak, de most is igyekeznek bensőséges és elmélyülten magyar irodalmi életet élni. Február végén nagyszabású irodalmi estet rendeztek Nagybecskereken s ez az irodalmi est egyben a bánáti magyar írók ünnepi találkozója is volt. Képünkön az est résztvevői: (balról jobbra) Kerom Tibor, Virág István, Becskereki Szabó György, Marok Ernőné, Marok Ernő, Marok Zsuzsa, Falvay Mihályné, Bánd Anna, Falvay Mihály K. Végh Vilma, Vittkay Gyula, Dániel Gy. László és Kristály István.

Uj gyerek a faluban

Irta: Szirmai Károly

Mig nem költözött a faluba, nem volt semmi rend a játékban. Verekedésben Nem volt hadüzenet, izazi háboru, béke. A gyerekek, ha össze is verekedtek tovább is barátokztak, vagy halálos ellen-segekké váltak, még legénykorukban is késsel bicskával támadva egymásra. A játékokból meg éppenséggel hiányzott a változatosság, unalmasak voltak, egyformák, meglepetésnélküliek. Pílicke, labdázás, hu-muóciska, sárkányeresztés: ennél alig jutot-tak tovább. Még legkedveltebb játékuk volt a mozsárcsinálás. Ilyenkor legalább sze-rephez jutott a teremtő kedv: dagaszthat-tak, gyurhattak, fazekaskodhattak. Kiadós nyári zivatarok után fel-felmarkoltak egy csomó sarat s bevitték a fészerbe. Ott letelepedtek a puszta vagy fűrészporos földre, s a sarat porral keverve, elkez-dték formálhatóvá, tésztaszerűvé gyurni.

Igy tett Cvétó s Laci is. Ha már nem mehettek a felnőttekkel vadkacsavadá-szatra, legalább ezzel akarták magukat kárpótolni. S mialatt délutánonként — messziről — tompán puffogott a puszka, ők lázasan mekigyürköztek sárgyurá-snak. S nem sokat törődve, hogy min-denük maszatos lesz — Cvétónak inge-gatyája, Lacinak frissen vasalt matróz-ruhája — nagy szakértelemmel, kisebb-nagyobb öblü mozsarakat formálgattak. Főképen arra ügyeltek, hogy a mozsárfa-lak simák, egyformák legyenek s jól ösz-szeálljanak. Amikor egy-egy »ágyu«-val elkészültek, alul jól megporozták, hogy ne tapadjon a tenyerükhöz, s közepét megköpködve, harsány kiáltással a föld-höz vágták. A vékony mozsarak éleset szóltak, a vastagok, akár egy felfújt s falhoz vert papirzacskó, mélvén, öblösen puffantak. Néha egész sorozatot készítet-tek s egymással versenyezve csanokdták a földhöz. De alig másfél óra mulva ebbe is beleuntak. Mint minden gyermekjáték, ez is gépiesen ismétlődővé vált és semmi meglepetést nem tartogatott. Néző sem akadt, aki tetszése, nem-tetszése nyilváni-tásával, dicsérő, biztató vagy ócsárló meg-jegyzéseivel, kedvre, kitarásra sarkalta volna őket.

Különösen Laci unt bele hamar a játéka-ba. Valójában a felnőttek szórakozásaira vágyott: puskára, patronra, vadhatásra. A fanyar puskaporfüstöt kitárgult orrlyukkal szívta be, a lelőtt madarat vizslamohó-

sággal ugrott keresni, a kiserkedt vért undorodás nélkül mázolta szét. De jól tudta, hogy a hullámozó mezőt s a rejtél-mesen susogó nádasokat feltáró férfias szórakozásoknak legtelje még messze van Addig még sokat kell nőnie, s még többet tanulnia, unottan morzsolgatván az egy-másra következő ónszürke hétköznapiakat.

A játékoknak koptató egyformaságában s az eseménytelen valóság sokszor ful-lasztó unalmában csak a mesék hoztak felszabadulást.

Laci kedvenc mesemodóia Tinka volt, szerb mosonőjük leánya. Még alig mult tizenhároméves, de finoman formásodó nyulánk természetével és virágszerűen ke-cses megjelenésével, bontakozó leánynak is beillett.

Tinka sok szép és különös mesét tudott. Egészen másokat, mint amilyeneket növé-rétől hallott. S nem olyan egvyűyüket, mint amilyenek diszes meséskönyvében voltak olvashatók. Hosszu, szöke hajukat szélben fésülő tündéreiével, holdfényben csábtáncot lejtő gyönyörű boszorkányai-val, emborsorsokat pergető vénasszony-varázslóval és elhagyott kéményekbe üvöltő, elátkozott szellemeivel még a falu messi határában fekvő s avas emberson-tokat kivétő homokusztaakat is benépesi-tette. De számító volt és sokáig kérette magát. Mindig kapni akart valamit me-séiért. Hol cukrot, hol gyümölcsöt, hol süteményt. Lacinak mindent meg kellett fizetnie.

Tinka rendszerint olyankor jött, amikor tudta, hogy Laci egvedül van s künn tar-tózkodik az udvaron.

— Mit csinálni, Lacika? — kezdte dal-lamos hangján.

Laci örvendezve szaladt hozzá és át-ölelte.

— Ugy-e nem mész el, Tinka? Ugy-e itt maradsz mesélni?

Tinka, aki majd másfél fejjel volt ma-gasabb nálánál, mosolyra hasadt ajakkal nézett rá, s leányos gyöngédséggel simo-gatni kezdte.

— Nem tudni, Lacika. Tinka émil haza, Tinkának sok dolga lenni, mama megszid-ni, ha nem csinálja.

— Maradj, Tinka — kérlette Laci.

— Mit adni, Lacika, ha Tinka itt ma-radni? — csavarta a leány alkura a szót.

— Nem tudom, majd megnézem, van-e

sütemény. De addig várj meg.

— Jó, Tinka itt haradni. megvárni.

— Nincs, Tinka — tért vissza kisvártatva lehangoltan a fiu. — Mindent megettek.

— Akkor Tinka nem tudni itt maradni, Tinka émil haza — válaszolta megjárt szott bánatossággal a leány, hogy nem maradhat, s mind aki menni készül, kisé hátrább lépett.

— Ne menj, Tinka — kérlette újra Laci, de amaz szelíden haithatatlan maradt, s lassan hátrálva, mint valami messzire távolodó csillag, elhagyta az udvart.

A kedély gyökerét rágo unalom s az ellenszereként habzsolt mákonvos mesék e beteges világának Csedomir megíelenése vetett véget.

Laci eleinte csak annvit tudott felőle, hogy apátlan-anyátlan árva s a rézsutosan szembelakó Maiszter Igóék, a szűcs-mesterék unokáia. Semmi sem árulta el, hogy a kis fehéringes és fehérgatyás parasztyerek rövidesen mennvi pezsgést hoz a falu gyermekfársadahába. Inkább ugy látszott, hogy teljesen nagyvanya busongó természetét örökölte. Nagvanyiaét Maiszter Igóneét, aki mióta gyermekei tudóvészben sorra elhaltak, sohasem vált meg fekete ruháitól és trachomától mart szemét védő fekete szemüvegétől. Nem csoda, ha Laci az első napokban cseppet sem vágyott az uj gyerekekkel való barátkozásra. A komorszürke épület viszolygással töltötte el, az öregasszony lezsályzott, még nyáron is hüvös tiszta szobájára idegenkedéssel gondolt. Mindenem a halál levegőjét érezte rátapadva, a nváias szóval kínált mazsoláskalácson, a halottvirasztó örökmécsesen, a szenvedően me-rev házi szent képein s a minden betöltő, fullasztó mozdulatlanságon, melvből csak a nyitott fekete koporsó hiányzott a kiterített halottal.

Csedomir első bemutatkozásában teljesen beilelt ebbe a halál felé fordult világba.

Esténként ott üldögélt nagyszülei titokzatosan hallgató, hombárszerűen természetű háza előtt, s az egyik öreg fűzfának támaszkodva, végtelenhervuló szláv szomorúsággal, valami egyhangú siratót énekelt. Olvasféléit, mint a keresztet és díszes templomi zászlót emelő s a halottas menet élén haladó, fehér karinos szerb gyermekek, amikor a temető felé ballagván, időnként rá-rázenditettek a

Szvjati Bozse.

Szvjati kriječki...

fájdalmas hangjaira.

Már lassan mindenki nyugovóra tért, mikor végre megíelenent fekete ruhájában Maiszter Igóné, s az elárvult fiut »édes szívem«-nek, »édes lelkem«-nek szólítva, gyengéden betámogatta a komorfekete épületbe.

Laci napról-napra végignézte a különös jelenete, s mert érthetetlennek találta, érdeklődése mindinkább fokozódott. Nem is állhatta meg, hogy egyik nap meg ne kérdezze Cvétót.

— Ugy-e, láttad már az uj gyereket?

— Láttam.

— Beszéltél is vele.

— Nem. Ha szóltam hozzá, elfordult és hallgatott.

— Mit gondolsz, miért hallgat?

— Nem tudom.

— Elhivhatnád — folytatta némi gondolkodás után. — Mondd néki, hogy én hívatom... Kapsz érte körtét és almát. — Elmész?

— El.

Cvétó alig került-fordult, már újra ott volt.

— Nos, mit mondott? Előn?

— Semmit se válaszolt.

— Semmit?

— Hát.

Tanácsztalanul egymásra néztek. — Mi lehet vele, miért nem akar beszélni? — tanakodtak, de a különös szótalanságon sehozon sem tudtak eligazodni.

Este Csedomir uira ott ült a vén fűzfa tövében, s ismét a megszokott halottsiratót énekelte.

Három hétig tartott ez így. Akkor Csedomir egyszerre megváltozott. Azt mondták, kibusulta magát. Esténként már nem üldögélt házuk előtt, nem siratta édesanyját, s a szomszéd gyerekek barátkozó közeledését sem utasította viséza. De ha fel is engedett irántuk, nevetéit kezdetben csak a közvetlen szomszédsághól válogatta. Sosem volt körülötte több két-három fiunál. Ezek is mind egyformák, magakoruk. S szintén fehéringesek és bő fehérgatyások, akár ő. Csak abban különbözött tőlük, hogy ő mellénvt is viselt, erős kívánsút, hetyke legénykedéssel nvítva.

Ha nem látszottak, az öregeket utánó-va, letépedek a gyepre. Csedomir ilyenkor felhúzott térdrel a közére ült, a többiek pedig hasmánt fekvé körülötte heverésztek. Ugy hallgatták, amint nagykomolyan érdekes történeteket mesél vagy élet-

revaló dolgokra oktatja őket.

Laci egyik nap — arra ment — nem állhatta meg s megszólította:

— Gyere hozzánk látszani.

— Minek?

— Mert nálunk jobban lehet.

— Nálunk is, lehet.

Laci megadta magát, s hosszú idő után újra belépett Majszter Igóék udvarába. Ott szokatlan látvány tárult elé. Kifeszített köteleken bárány-, birka- és kecskebőrök lógtak és száradtak. Nagy fahordókban sűrű és büzös folvadékban, mindenféle bőr ázott és savanyodott. A kerítés mellett lefűreszelt kosszarvak heverték. Laci érdeklődéssel felvett belőlük néhányat. Büdösek voltak, akár a romlott iuhuró. De bármennyire is undorodott volt a szaguk, szeretett volna néhányat hazavinni. Hadd szaporodjék ezzel is kisdéd furcsasággyűjteménye. Megkérdezte hát Csedomirt, hogy vihet-e.

— S te mit adsz értük?

— Gyere hozzánk és válassz.

Hamarosan megegyeztek.

Csedomir nem hasonlított a többi parasztgyerekhez. Nem azért látszott, hogy kájon érte valamit. Nem követelődzött fenyegetődzött, mint a többiek, ha a várt ajándék elmaradt. Ha nagyritkán kért is valamit, soha haszontalanságot vagy olyat, amit otthon is megszerezhetett. Akkor is azon volt, hogy azt cserével viszonozza.

Egyszer finom, vékonv zsineget vitt haza.

— Minek ez neked? — kérdezte Laci.

— Talán nyilat akarsz csinálni?

— Nem horgot.

— Te horgászni is tudsz.

— Tudok.

— Milyen jó neked, neked semmit sem tiltanak meg.

— Tudják, hogy nem kell félténiök.

— Én még sohasem horgásztam.

— Gyere velem délután, megtanítalak.

Már jó félórája bandukoltak, mikor Csedomir egyszerre figyelni kezdte a néhány düllővel arrébb eső bozontos csatornapartot. Majd hirtelen eleresztette horgászbóját, s mintha semmi sem történt volna, nyugodtan haladt tovább. Laci kérdezősködni akart, de leintette:

— Ne törődj semmivel, gyere utánam.

Csak a legközelebbi kukoricás szélén álltak meg. Csedomir kutatva nézett vissza.

— Nem vettek bennünket észre —

mondta megnyugodva — Milven íó, hogy nem odafent mentünk, éppen szembeke-rültünk volna velük.

— Kikkel — kérdezte Laci, még mindig nem tudva, miről van szó.

— Hát nem láttad őket? — A kakas-tollasokkal. — Ha észreveszik nálam a horgászbotokat, csunván megjárjuk. — Jegy nélkül nem szabad halászni — tette utána magyarázatképen.

A horgászáson kívül a kereskedés érdekelte legjobban.

Egyik nap kőművesek állítottak be Majszter Igóékhoz. A rontásban, bontásban, tatarozásban ugyszólván az egész nagy házat felfordították. Oltott mész és habares meg ázott pelyva friss, jó szagával felt meg az egész udvar. Csedomir nem győ-zött eleget szippantgatnia terjedő »tisztaságszag«-ból. Ide-odaiárkált a kőműve-sek közt, figyelve, nézgetve, mestersé-gük titkait, fogásait lesve, azután nekibá-torodott, kölcsönkért egy szép vakolókana-lat, talicskájára rakott cserepet, teglát, habarcsot, s elhatározta, hogy végre fel-építi régóta tervezett ayagraktárát. Ugyis törte a fejét, hogy hol helyezheti el az összegyülemlett sokféle portékát.

Lacit is befogta. Vödört és vakolót nyo-mott a kezébe s elküldte:

— Meni, hordí.

Mindig arról álmodozott, hogyha felnő kereskedő lesz belőle, s portékáinak nagy raktárházat épít. Olyat, amilvet gyönyörű színes reklámképeken látott, s amilyenek csak nagyvárosokban találhatók. Most ott állt készen az első raktár, kétségtelenül kicsiny és kezdetleges, de háromemeletes, s magas, szürke falai dívatosan rücskösre fröcsköltek. Még alá is pincézte.

— Hát ez minek? — tudakolta Laci.

— Rendes ember télire is gondol, — válaszolta — különben hogy juthatna zöld-séghez, krumplihoz s más egvébhez.

— Erre nem is gondoltam.

— Látod — te is csinálí magadnak egyet.

S töviről-hegyére elmagvarázta, mit hová tesz, hová kerül a petróleum, kocsi-kenkcs, fűszer, kényesebb portéka. Pontosan úgy, ahogy a fűszeresnél látta.

Egyáltalán szerette a rendet, hasznos-ságot, célszerűséget. De nemcsak a gya-korlatiasság iránt volt érzéke, ilv irányu hajlama gazdag teremítő képzelettel is párosult.

Anyjáról pl. azt mesélte egyszer, hogy el kellett siratni a háztól. Ha ezt nem teszi

éjszakáról-éjszakára visszaiár. bolyhos, hamuszínű nagykendőjében letelepszik ablakával szemben, s arcát kezébe temetve. hajnalgig sir, sóhajtózik. Most már megnyugodott, kezét keresztbe téve, csendesen alszik, sohasem fog többé felébredni.

Vagy megtette Laciék kertje végén a a vén, torzonborz akácját egy furcsa, majomszerű mozgékony vastörpe lakóhelyévé, akit »vosa«-nak nevezett el.

— Látod, ott aluszik fenn, abban a fekete odúban, ahol azok a sárga levelek lógnak, mint felfüggesztett, megszáradt gyermekkezek — mesélte. — Onnan szokott kikukucskálni, de most nem kell tartani tőle, mélyen aluszik. — Hallodd, hogy füttyül feje felett a sárgarigó? — De ha felébred és megharagszik, rosszabb a hőrcsögnél, kezével-lábával hadonászik, felattan a földről s-nekiugrik az arcodnak. Különben egy szál ruhája sincs, a teste csupa vas, feje fényes és gömbölvü, s ha nekilódul, úgy tud gurulni, mint egy eleresztett tekegolyó.

S bár maga sem hitte, amit mond, kedve telt benne, hogy pótlását kitalált meséivel tarthatja. S jóllehet Laci se hitte, s már-már azon volt, hogy egvényesen megkérdi:

— Ugy-e, nincs igazán vosa! — mégsem firtatta. Hátha megbántódás kerekedett volna belőle. Így a vosa meséje tovább nőtt, s Laci egyszerre csak azt vette észre, hogy nem mer egvedül lemenni a kertbe. Ott, ahol azelőtt semmi se volt, csak buvóhelynek való dus csalamádé, fa füttyögő sármány és napugár. — ami korábban fel se tűnt — most nyugtalanító mozdulatlanság fogadta. Mintha a dusan burjánzó tenyészetben valami alattomosan, ugrásra készen leselkednék.

Csedomir nyugtatta meg.

— Van amitől a visa is fél — mondta.

S felhasználva az alkalmat, levitte Laciék rég áhitott, fenekéhez pandurkardját kihuzta hüvelyéből, majd napba villantott éllel, elkezdett Lacival föl-alá járkálni a csalamádé mentén, időnként elszántan nézve a torzonborz akácára.

Mikor egyszer újra lenni jártak, Laci elmesélte, hogy mi minden megv. végbe a magas, szöges deszkakerítésen túl, a nazarénusok utcájában. Mintha csak valamely vad földrészt lakói lennének, úgy bánnak ott a más utcabeli gyerekekkel. Ha elkapiák, vad üvöltéssel, kegyetlenül megannyargatják. A szerencsétlen ugrálhat, kiabálhat, jajveszékkelhet, nem eresztik. To-

vább gyötrik, tapodják, dögönnözik, kinjában, megalázottságában csufondárosan gyönyörködve. Alig várják, hogy új gyerekek tévedjen utcájukba s azzal is elbánjanak.

Csedomir sötét tekintettel kérdezte:

— S te eltörted?

— Velem nem tették, csak Cvétóval, Dásóval, Lyubomirral.

— Hát minek mentek oda? — Mi keresnivalójuk volt az ő utcáikban? — De csak támadjanak egyszer reánk.... — tette utána sokatmondóan.

Nagyon önzetes volt. A raita esett sérelmet nem hagyta megtorlatlanul. Ilyenkor elvárta, hogy barátai vele tartsanak, s az őt megbántót kirekesszék. Ebben engesztelenül következetes maradt.

— Te se játsszál vele — követelte Lacitól, mikor Iván, egy erős s kötekedő természetű fiu megbántotta.

Laci azonban nem hallgatott rá. Csedomir megtorlásképp azzal válaszolt, hogy másnap nem jött el. Nem jött el harmadnap, negyednap se. Laci hiába kiabált át hozzá, eleresztette szavait füle mellett s oda se nézett.

Ötödnap este azután beállított Cvétó.

— Csedomir azt üzeni, hogy azonnal szakítsd meg Ivánnal a barátkozást, — tudatta.

— Dehát hogy tehetném azt, mikor Iván engemet nem bántott?

— Csedomir barátod, Iván pedig csak pajtásod — sajkózta Cvétó Csedomir szavait.

— S azért, ha eljön, zavariam el?

— Jó, én átadom az üzenetet — válaszolta Cvétó egykedvű vállrándítással. — Tégy, amit akarsz, csak azután meg ne bánd.

Laci jogtalanul tartotta a követelést s nem teljesítette.

Harmadnap Cvétó uíra megjelent.

— Csedomir hadat üzent — tudatta.

— Micsodát?

— Hadat.

— Jó. — És? — kérdezte Laci, mert nem értette teljesen a szó jelentését.

— Majd meglátod — válaszolta Cvétó kifordulóban, rosszat sejtető hangon.

Másnap már ő se jött el, s nem jött el más sem. Sem a környékről, sem az utcából. Egyedül, ha Iván látogatta meg s egy nagyobb német fiu. De nemcsak, hogy nem jöttek el, nem is szólaltak hozzá. Ugy mentek el mellette, mintha nem is ismernék. Csedomir két nap alatt az egész utcát fel-

bujtatta s mozgósította. S mert tartottak tőle, nem ellenkeztek. Hadba szólító szavára az egész gyereksereg mögéje sorakozott.

De ha ellenségessé is vált a hangulat, tettelegességre nem került sor. Csedomirnak nem is volt ilyesmi szándékában. Valójában Ivánon akart bosszút állni. Csak a kedvező alkalmat leste, hogy rajta üssön s megtorolja a sérelmet.

Laci azonban mégis nyugtalankodott. Attól tartott, hogy valamit tervelnek, forroznak. Ezért valósággal bezártnak érezte magát udvarukba. Nem is mert hazulról messzebre elmozdulni. Legalább is nem egymagában.

Nyomasztó, bénító bizonytalanságban teltek a napjai. Nem történt semmi, de bármelyik pillanatban történhetett. A levegő megtorladt, megvillamosodott. Az eseményeket — úgy látszott — nem lehet feltartóztatni. Elég volt a legnagyobb semmiség, hogy a nyílt ellenségeskedést kiváltsa. S még inkább, hogy mint annyiszor máskor, értelmetlenül, ellenkező irányban terelje.

Lacit egyik nap megkérdezte a nővére, hogy miért nem járnak hozzá a pajtásai.

Ebből indult ki az egész. Szó sem volt azonban panaszról, árulkodásról. Laci felelt, mert kérdezték. Nem többet, inkább kevesebbet. Elvégre nem volt épen dicsőséges dolog vallani. Hát még sarokbaszorítottságáról beszámolni. Az igazságot azonban így is ki lehetett hámozni.

Nővére összezsápta a kezés.

— No, még ilyet se hallottam! — Hát ez micsoda új szokást akar itt meghonosítani?

S átsietett Maiszter Igónéhoz. Az bólogatva hallgatta.

— Hát persze, ezt nem szabad, nem lehet. — Dehát mit is vett a mi Csedomirunk a fejébe! — sopánkodott — Pedig milyen jó, okos, szófogadó gyerek.

— Senki se mondja, hogy nem az. Mi is ilyennek ismerjük. De ne csináljon olyan dolgot, ami nem való.

— Persze, persze — bólogatott helyesebben az öregasszony — Majd megmondom neki, hogy rendesen viselkedjék. Többé nem fog ilyesmi előfordulni — bízta.

Az öreganyai feddés azonban tulyenyhe lehetett, s Csedomir sem volt nagyon tisztában az illik s nem illik szabályaival, csak így eshetett meg, hogy bosszútól úzve, dühtől toporzékolva akkor rontott rá

Lacira, mikor az nővérével sétált.

A tiszteletlenségen felháborodva, Laci nővére újra felkereste Maiszter Igónét. De ezuttal nem elégedett meg a pusztá jószándékkal. Szigorú, észretérítő büntetést követelt.

Látogatásának megvolt a hatása. Laci ezentúl nyugodtan sétálhatott vele az utcán. Csak egymagában nem mutatkozott. Még a kapuba sem volt tanácsos kiállania. Könnyen megtörténhetett, hogy váratlan göröngyzápor fogadta.

Most már nemcsak Csedomirtól kellett tartania, hanem szövetségeseitől is. Valósággal guerilla háború indult meg ellene. Nem egyszer megesett, hogy még az udvar végén s a kertben is megdobálták. Egymagában már sehol sem volt biztonságban. Sohasem tudhatta, hol leselkednek reá.

Most világsodott meg előtte, hogy mennyi erő relik egy ilyen szervezett összefogásban. Bánta is, hogy elmulasztotta a barátkozást a vad, zabolátlan, nazarénus-utcai gyerekekkel. Mily ádázul lobogó, leverhetetlen szövetségeseiket lehetett volna bennük, s hátában — erejük tudatával — mily makacsul kitarthatott volna a maga igaza mellett, hogy egyetlen barátia kedvéért sem haragudhatik meg valakire, aki őt nem bántotta. De elkésett, a szövetséget már nem volt ideje összeeskébálni. Különbén sem volt hailama ily cselszövő fondorlitokra. Számot vetett hát önmagával, s elhatározta, hogy véget vet a háboruszkodásnak. Igaz lett volna még egy kiút: szól édesapjának, de restelte, hogy gyerekügyekkel zaklassa.

Ebben a megoldást kereső nyugtalan hangulatban látogatta meg német pajtása.

— Legjobb lesz, ha kibékülsz — ajánlotta — Nemsokára megkezdődnek az előadások, s mit fogsz csinálni, ha soha sem lesz nyugtod.

Laci azt válaszolta, hogy neki nincs kivel kibékülnie. Ő senkit sem bántott, senkivel sem veszett össze. Ha valakit kelene követni, hát ő az. S nagyon csodálkozott, hogy Csedomir nem elégszik meg ennyivel.

— Mit akar még? — kérdezte ingerülten.

— Csedomir azt kívánja, hogy állj ki az utca közepére, s mindenki fülehallatára kiabált át a másik oldalra háromszor a nevét, utána a többiekét: Cvétóét, Glisóét, Dásóét, összes szövetségeseit, mert különben nem békül ki s tovább folyik a háború.

— S ha én ezt nem teszem meg?
 — Ahogy gondolod, de én azt ajánlom
 — Hát én nem teszem meg! — válaszolta dacosan.

Néhány nap múlva mégis megtette.

Nemsokára megkezdődnek az előadások, mi lesz, ha sohasem hagyják nyugton, vagy örökké árulkodniék, jelentgessen — a tanító is megúnná, — gondolta.

Kiállt hát az utca közepére, s mindenki fülehallatára átkiabálta háromszor Csedomir nevét, utána a többiekét — Cvetóét, Glisóét — összes szövetségeseit, akikkel sohasem vezett össze, de akikkel annak rendje-mója szerint mégis ki kellett békülnie, mindenkit megkövetve, s önma-

gát nyilvánosan megalázva.

Mikor pedig eleget tett a békekötés feltételeinek, Csedomir bőszáru gatyájában átvágott az utca másik oldaláról, s a béke megpecsételéséül, keménven megrázta a kezét.

— Mátol kezdve pedig szövetségeseink vagyunk — mondta mosolyra derülő arcával — és te is segíteni fogsz, hogy elbántsunk Ivánnal. — Majd megmutatom néki, hogy kinek szidja az édesanyját.

S itt nagyot, kacskaringósat káromkodott.

Kalap akkor se volt raita, hetvkén kivágott mellénye akkor se volt begombolva.

IGY IGY PIROSKA....

*Igy, igy, Piroška! Szembe! Itt a zsámoly,
 Csicsüij elem kis barokk ingyalom
 Nagyapa megjött már az inodából,
 Nem zakatol a taposómalom.
 Kiöröltem a gondokat a mából.
 A többi várhat polcon, asztalon.
 Vagy itt belül, ahol ha mára félig,
 Holnapra majd az ujja is beérik.*

*S addig? mit is tehetne mást az ember,
 Az éjszakában egy kis fényt keres,
 Mosolyt, amely leledtet november
 Hüsét s hogy kint a kókadt fű deres,
 És csendet is, mikor az óra nem ver,
 Az ablakon a téli hold beles,
 S idő meg ember, fények, álmok, árnyak
 Csak lábujjhegyen, ijedezve járnak.*

*Ez kell nekem most, ez az égi béke,
 Mit nem zavar se gond, se vád, se rém,
 Csak beszüremlik a szív közelébe.
 S egyszer mosoly lesz, máskor költemény,
 Fénynek és csendnek édes keveréke,
 Halk lebegés a perc végtelenén.
 S a harci zaj — ó, mily zsongás a kasban —
 Hullámaiba belesimulva lassan.*

*Te meg csak ülj itt szembe, kis Piroškám
 És simogass ahogy a beteget,
 Ki kések és kinok közt roskadozván,
 Már elfeledné, mennyit szenvedett,
 S félig se tud a végzet annyi rosszán,
 — Síró gyerek, kit anyja ölbe vett —
 Könnyek vizében olvadó mosollyal
 Álarcot ölt magára, mint a tolvaj.*

Hódsághy Béla

A délvidéki történetírásról

Irta: Fiala Endre

Magyarország területének több részén s főként a Délvidéken évszázadok óta többször is hatalmas embertömegek tolódtak át különböző államszervezetekbe. Tény, hogy ez a föld, a lakosság és az itteni kultúra a mindenkori állam gyengébb vagy hatalmasabb építménye alatt szorosan összefonódó életet élt, tehát az emberek nemcsak állampolgárok voltak, hanem bizonyos vallási, faji, kulturális és nemzeti közösségek részesei is. Az anyagi lét a földtől függött, de a lakóterület a szellemi műveltségnek megfelelően emelkedett vagy süllyedt, s a szabályozott vizek, városok, falvak, szántóföldek és szőlők évszázadok nehéz küzdelmei után alakultak ki, és ezt a fárasztó munkát a magyarság és a többi nemzetiségű lakosság nem mint egymás ellenségei, hanem egymásra kölcsönösen rászoruló elemekként végezték el. A föld és a kultúra tehát a többféle nép évszázados békés együttélésének bizonyítéka, s vizsgálatukkor csak arról lehet szó, hogy a kultúra fejlesztésében időnként mely nemzetiségű lakosságnak volt több-kevesebb része, mert magának a közös munkának ténye kétségbe nem vonható.

A Délvidék lakosságának százezrei is hordozói többféle, sajátos népivé lett kultúrának, amelyet helyenként rokonvonásokat, kölcsönhatásokat tüntetnek fel, de igen sokfelé egyéni, sajátos, szerves egészet alkotnak. Bizonyos lelki tulajdonságok, szokások, etnikai alapvonások határozzák meg ezt a népi műveltséget, amely itt sincs írásban lerögzítve, nem tanulják iskolás módon és nem is irányítja központi hatalom, tekintély; nem tudatos, nem tervszerű, hanem szinte ösztönös megnyilvánulása a közösségi szellemnek. Ehhez a népi műveltséghez nem fűződik hozzá annak a tudata, hogy egyes elemei kitől vagy mely korból származnak, tehát személytelen és kortalan. Mindegyiké, a magyaroké éppugy, mint a szerbeké, bunyevácoké, sokácoké, németeké, ruszinoké messze, távoli mult,

sok egyén, vidék, táj közreműködésének, hatásának szerves, élő egysége ez a népi, mélykultúra, amelyben számos nemzedék egymásra rakódó, folytonos csiszolódással és kiegészítéssel, de a hagyományokhoz ragaszkodó élettapasztalattal átadott szellemi termékei öröklődnek tovább. Íratlan törvényei ezek az életnek, ami ellen vétetni vagy elveszni hagyni sokszor súlyosabb bűn, mint az állami törvényeket áthágni vagy a modern idők követelményeinek eleget nem tenni. Benne van ebben a mély, népi kultúrában az anyanyelv, a gazdasági élet, építkezés, lakás, öltözködés, táplálkozás, dalok, táncok, mesék, mondák, babonák tömege; szigorúan kötelező illem- és erkölcstana, jogszabálya van mindegyiknek, amelyek sokszor a tételes törvények ellenében is érvényesülnek, mert gyermekkorától mindegyik ezt látja, hallja, tapasztalja, amelyek így az egyénbe beidegződnek, vérebe átmennek, természetévé válnak. Ez a hagyományos népkultúra a bölcsőtől a sirig tartó összes teendőket megszabja, de el is várja, hogy a szabályokhoz mindenki szigorúan alkalmazkodjék.

Az államnak, népességnek, lakóhelynek és kultúrának ez a szerves összetartozása nem ujkéletű felfedezés akar lenni, mert hiszen ez a jelenlegi közvélemény előtt is már sokkal tudatosabb, mint évtizedekkel ezelőtt. S hogy mégis szükséges itt hangsúlyozni, ez azért van, mert ma már a hivatalos történetírás is figyelemre méltatja ezeket a tényezőket, lévén a történelem a nagyközönség érdeklődését kielégíteni, azt irányítani és nevelni akaró élő tudomány. Nem véletlen, nem néhány szakember kedvenc gondolata volt tehát a régi Bácskai Történelmi Társulat felújítása, hanem az egyetemes és benne a magyar történetírás szükségesszerű követelménye, mert a modern történettudomány a reávaró feladatoknak akkor tud a legjobban eleget tenni, ha a kutatás irányát a népiség felé is kiterjeszti. Ugyanis valamely nép, ha egy államon

belül nem ő az államnemzet, akkor csak a kulturnemzet fokozatán áll, amely politikailag meghatározva nem más mint nemzetiség; de ez a szó politikai fogalom, tehát nemcsak nem-magyar ajku népet jelent, hanem az előbb ismertetett népi sajátságokon kívül még egy azonos történeti felfogással rendelkező nép tudatos szellemi és politikai céljainak és törekvéseinek az összességét is kifejezi. Fentebb láttuk, de most ismét hangsúlyozni kell, hogy a Délvidék több népe államnemzet is volt már, vagypedig közvetlen rokonai éltek és élnek államnemzetben, tehát bennük nemcsak népcsoportot kell látnunk, hanem az illető faj etnikumának alakulását, változását, számbeli növekedését, lelki sajátságait, a kultúra iránti fogékonyságukat és azt a mozgalmas történeti folyamatot, amelynek során az egyetemes kultur- és politikai hatásokat felhasználják. A Bácskának mint tájegységnek azért is ki kell fejlesztenie történetírását, mert az e tekintetben érdekelt nemzetek ezt már a jelenlegi háboru előtt megtették és így félték, hogy elmaradunk mögöttük, de szükséges, hogy ezt az új utat minden nép, nemzetiség, nemz. a maga sajátos módján keresse.

Meg kell tehát írunk mindegyik itteni nép legtagabb értelemben vett kulturális életét, de ez oly hatalmas problémakör, hogy csak bizonyos részletmunkák sorozatában dolgozható fel, mégpedig oly tanulmányokban, amelyeknek tárgya egyes zárt települési helyek, megyék, városok és falvak története. A német és francia történeti irodalom példája azt mutatja, hogy egy nép múltját úgy és akkor lehet a legpontosabban megismerni, ha a gyökérszálakat alkotórészeket egyenként kifejtik, megvizsgálják és bemutatják. Az ilyen mikroszkópszerű kutatás során nyílik a legjobb alkalom arra, hogy az egyes népcsoportok életének azok a legsajátosabb, tipikus vonásai is előtűnjenek, amelyek az összesség, az egész nép vizsgálatakor rendszerint homályban maradnak, elmosódnak. Valóban, a nyugateurópai történetírás fejlődése azt bizonyítja, hogy

a helytörténetírás tudatos művelése volt az alap a népiség kulturájának feltárásához és egyben a gazdaság- és társadalomtörténet fellendülését is maga után vonta. S ha bármelyik nagyobb európai nemzet történetíróinak reprezentatív könyveit lapozgatjuk, a jegyzetekből, forrásokból, irodalomból láthatjuk, hogy az összefoglaló nagy művek csak úgy jöhettek létre, hogy nagyon gazdag helytörténeti irodalom részleteredményein alapulnak. Sajnos, magyar vonatkozásban ezt nem mondhatjuk, de a közvetlen velünk együtt vagy szomszédságunkban élő népek és nemzetek közül is csak a csehek és románok tettek ennek eleget, bár ők is töredékesen és nem mindig a módszer kívánalmainak megfelelően.

Közelebbről vizsgálva a magyarországi helytörténeti irodalmat, arra bizony ma már minden esetben lehet építeni, mert 6—8 évtizeddel elmaradt az európaiktól s ami új, értékes, jó monográfiának van, az nem a délvidéki problémákkal foglalkozik. Az újjáéledt Történeti Társulatnak az az első feladata, hogy mindent szakemberekkel irasson meg és ne üzleti vállalkozók vagy jószándéku, de tanulatlan dilettánsok táloljanak össze iskolai önképzőköri színvonalon álló széphistóriákat, amelyeket bosszusan vág a földhöz az olvasó, mert a mult tanulmányozásához és megértéséhez először a kedvet kell felébreszteni, a meglévőt pedig fokozni. A mi népeink középosztályának műveltsége csak így kaphatja meg azt a történeti árnyalatot és színezetet, amely más, nyugati népeket annyira jellemez. Bizonyos, hogy 3—4 év alatt nem készülhet el egy-egy vármegye, hanem még egy falu monográfiája sem, és nagyon valószínű, hogy egy képzett, hivatásos történetíró is csak élete főműveként léphet majd ki valamelyik község modern szempontú történetével, mert nem tud mindig és mindenben annak élni. Egy megye történetén pedig szakszerű munkamegosztással többeknek is dolgozniuk kell; az egyik megírhatja majd valamelyik, pl. a Cseko-

nics-, Grassalkovich-, Hadik-, Hunyadi-, Kray- stb. uradalom agrártörténetét, szervezetét, termelési módját, megmunkálását, a másik a sajkáskerületnek, a Duna, Tisza vagy a csatárnák melletti települések történetét; ismét másik kúthathatja azt, hogy a városok piaca milyen szerepet játszott a szomszédos falvak gazdasági életében és hogy a város gazdasági hatásának sugara milyen messzire terjedt; azután azt is vizsgálni kell, hogy milyen volt egy-egy régebbi kis köznemesi sziget élete, nem is beszélve a közigazgatás- és társadalomtörténeti problémákról. Történetírásunk ma szerfölött fájoán őrzi az ilyen részlettanulmányoknak a hiányát.

Ami azután magát a módszeres eljárást illeti, a következőket is szemügyre kell vennie egy-egy monográfia, pl. valamelyik falu története megírójának. A mai falu hosszú történeti fejlődés eredménye. Azt a falu-képet, ami ma élénk tűnik, a természeti és földrajzi adottságokon kívül az emberi kéz formálta meg. Hosszu, zajtalan, sokesetben évszázados munkával alakult ki, amelyről közvetlen írott emlékek alig maradtak. Legtöbbször csak arra az anyagra támaszkodhat a kutató, amelyet a föld mai felszíne és a nép ajka őrzött meg. Vizsgálni kell a házak, utcák, telkek, földek elhelyezkedését, amint azt a kataszteri térképek is feltűntetik azután a hegyek, folyók, erdők, szántóföldek, malmok stb. neveit, mert amint egy magyar vagy szerb háznak a külsője, felépítési módja különbözhet egy német vagy ruszin háztól, ugyanugy a települési módja különbözhet egy német vagy ruszin háztól, ugyanugy a települési formából, a szántók, rétek, legelők, belsőségek egymásmellé helyezkedéséből is következtetni lehet, hogy a falu lakóinak származására, szokásaira, életszínvonalára. Ezenkívül a földparcellák alakjából, a határok vonalaiból következtetni lehet az első telepesek által megszállott részekre, s hogy innen, mint központi magból kiindulva, milyen irányban haladtak, hogyan tolta ki a lakosság faluja hatá-

rát, milyen újabb területeket tett művelhetővé, amint létszámban növekedett. Tehát olyan kérdéseket is el kell dönteni, amelyekre hiába várnánk feleletet írott forrásokból, mert ezeknek az újabb területeknek is neveket adott a lakosság, és ezek a nevek a munkára, nemzetiségre is jellemzők. Először ezeket a forrásokat kell megszólaltatni és erre a gerincére lehet ráhelyezni az oklevelekben, összeírásokban, urbáriumokban, periratokban található népesedés- és gazdaságtörténeti adatokat, amelyeknek összegyűjtése és rendszerezése ugyanilyen aprólékos munkát kíván. Nem az a lényeg tehát, hogy a falu vagy város határában mikor volt egy csata, ki volt a bírő, hogyan iktatták be a főispánt, kinek a lakodalmasban voltak a legtöbben, milyen ruházatan vettek részt a megyei bálokon, hanem a hosszú, verejtékes, belső építőmunka.

Az ilyen kerekben végzett munka alapjául szolgálhatna a bácskai település-, gazdaság- és társadalomtörténeti irodalom felvirágzásának, de ezeket a feldolgozásokat ki kell egészíteni a nyelv tudomány, néprajz, földrajz, művészettörténet, archeologia hasonló átfogó munkálataival; e tekintetben nemcsak a Bácskai Múzeum, hanem az egész tájegység rendkívül gazdag. Így valamennyi rokon tudományssal együttműködéséből csaknem teljesen összevetődne a délvidéki népiség kutatása és formálódna meg a munka módszere. Ennek az együttműködésnek és a helyi modern történeti irodalom kifejlődésének korántsem csak egyedül a magyar nép megismerése lesz a következménye, mert az intenzív tudományos munka eredménye minden népbe beviheti a kulturális összetartozás érzését. Aziránt ugyanis semmi kétség hogy a népi, nemzeti, állami erők megszokozása, kifejlesztése volna a feladata minden tudományosságnak első sorban pedig a történetírásnak. S a délvidéki történetírás is csak így nyerne a lömegek előtt létjogosultságot.

Ennek a meginduló munkának még más célokat is el kell érnie. Ezen a te-

rületen — mint már hangsúlyoztuk — több nép egészen azonos gazdasági életfeltételek mellett él, ezért nem mellőzhetők el a kölcsönös kulturális hatások vizsgálata sem. A kutatás semmiképpen sem hanyagolhatja el azokat a tényeket, amelyek az évszázados békés együttlét mellett bizonyítanak, mert ezek a jobb jövő ígéretei és biztosítékai, amelyek akkor kerülhetnek majd kölcsönösen beváltásra, amikor a békés építőmunka megkezdődhet. Ebben a viszonylatban a leg sürögősebb és legfontosabb feladat ezért az utolsó négy évszázadi népesedés- és nemzetiségtörténet művelése, mert csak ez a nagy seregszemle tudja adatszerűen feltárni, hogy e nagy időszakban hol pusztult el a magyarság, hová, hogyan és mikor telepedtek le más népek, s ugyanez felvilágosítást nyújtana arról is, hogy a középkor végétől kezdve miként változtak a nyelvhatárok, és hol s időnként milyen számú és eredetű népesség élt. Így egyben választ kapnánk a helytörténet legfontosabb kérdésére, hogy melyik az a népi alapreteg, amelyre a felsőbb, az intelligencia által kifejlesztett műveltség hatással volt. Ez a munka tehát, melynek célja nem csupán a magyar nyelvű népesség sorsának ismerte-

tése, hanem az egész lakosságé, lehetővé tenné a már érintett kölcsönhatások megállapítását, ami a legfőbb eredmények egyike. Nem is volna helyes az egyes népek és nemzetiségek népesedés- vagy akár településtörténetét külön-külön dolgozni fel, mert az ilyen feldolgozások hamis képet adnának; annyira gazdag, színes és mozgalmas ez a délvidéki múlt, hogy az egyes népek és nemzetiségek életét külön-külön ismertető fejezetekbe nem lehet beletörni csak úgy mellékesen a másinak a történetét. Szintetikus elgondolása, összefogó feldolgozásra van szükség, amelyre nem vállalkozhat csak néhány ember, mert ez a munka ugyanis meghaladja egy-egy ember valószínű életkorát. A történetírást ma oly feladatok elé állította az idő, hogy az egyéni munka helyébe a közös munkarendszernek kell lépnie, s nem egymás alá, hanem egymás mellé rendelt munkatársakkal.

Mindezek nemcsak helytörténeti, hanem általános történettudományi feladatok, mert a helyi érdeklődést a nemzeti és állami élet minden területére kiterjeszteni: ebben van nemzeti jelentősége a történettudomány mai modern kifejlődésének.

V E R S

*Mert minden férfi megőriz kamaszkorából
néhány exotikus álmot.... Lásd én is:
ahogy reggelente szembe jössz velem.
a mult századból ittfelejtett utca otromba kövein
és gyenge bokád hajlik, remeg,
s ahogy a fáradt vityilók között
hosszan elmereng fekte arcodon a bánat
és lehajtod fejed; mindig régi álmaimra gondolok.*

*Mert a költő egyszer könnyen elhagyna mindent....
És menekülne, el, messzire, hol ismeretlen
a gond-nyütte homlok, a jaj, a vasbeton.
s ahol a fű olyan lágyan lapul a barnatestű
lányok rózsaszín talpai alatt,
mint mély vizek iszapján a hal
és ahol te, különös szépség, ottthon vagy.*

Szőnyi Kálmán

A pünkösdi Zentán

Irta: Banó István

Pünkösdi előtti szombaton a zentai házaknál (a Délvidéken több helyt másutt is) bodza-ágakat tűznek az ablakokra, kerítésekre, kapukra. Ebben és más szokásokban is megnyíló kedves helyi jelenség, hogy még a középosztály tagjainál is megvan: tisztviselők, kereskedők stb. háza is legtöbb helyen megtalálható pünkösdi napján a bodzát. Hiszen csakugyan egy ártatlan szokásról van szó, ami azonban mégis összekapcsolja egymással a népet és a legnagyobb részt — igen szerencsésen — közülük származó középosztályt.

Még szívesebben megbecsüljük ezt a szokást pusztán hagyományként is, ha arra gondolunk, hogy régi századok multjával köti össze a márt. A ködökbe vesző mult idejétől kezdve különféle cserje-ágakkal tüzedelték tele a lakásokat az emberek a tavasz kezdetén, hogy védjék magukat az ilyenkor erőre kapó, viharra induló gonoszok ellen.

A bodzának a néphit országszerte gonosz-távoltartó erőt tulajdonít, és az ország több helyén (így pl. Göcsejben, a matyók közt) van valami kapcsolata pün-

eredeti jelentését elvesztett, csak formájában élő hagyománynak igyekeznek újabb magyarázatot, értelmezést adni. Persze ma már — legalábbis Zentán — semmit

Útcaszínel a zentai Alsó-Tiszapartól.
Pünkösdi napja; Jól láthatók a házak ablakára, a kerítésekre tűzött bodzaágak.

sem tudnak a bodza kirakásának eredeti gonosz-űző szerepéről. Ezért a magyarázat legtöbbször mondva csinált és kényszeredett. Így pl. egy asszony — láthatólag csak a kérdésre szedvén össze mondani-valóját — a paradicsomi bűnbeesés fára és Krisztus keresztfájára való analógiájára célzott. Egy másik magyarázat szerint — amely látható tudatossággal igyekszik összeszedni a pünkösdi szokások elemeit — a bodzát annak emlékére tűzik a házak ablakára, kapujára, hogy Szt. András (a pünkösdi versben szereplő név!) egy beteget pünkösdi napját bodzafa virágával gyógyított meg.

De él a bodza kirakásának egy hagyományosnak látszó, egész kis legendává kifejlett magyarázata is: Amikor Krisztus Urunk áldozócsüdtörtök napján felment a mennybe, elhagyta az apostolokat, azok — ahogy a biblíában is meg van írva — nagyon félték. Félelmükben elbúdosztak az erdőbe, és ott a terebélyes vad bodzafák alá menekültek. Más bodzabokrokról ágakat tördelek, és ezeket oda tűzködték, ahol a bodza gallyai közt hézag volt, hogy üldözőik meg ne láthassák őket. Itt talált rájuk, a bodzák alatt a Szt. Lélek Uristen pünkösdi napján. Ezért tűzik ki a házakra a bodza-ágakat, hogy hozzájuk is eljőjön,

Pünkösdiölő gyermekek

kösdi napjával is. Valószínű, hogy a régi tavaszkezdeti ünnep Szt. György napjához tapadó szokásai közül került el a bodza szerepeltetése a szintén évkezdő pünkösdi ünnepének hagyományai közé.

Ma már csak a szokás van meg eredeti jelentése nélkül. Legtöbbször nem is tudják a bodza kirakásának egyéb magyarázatát, csak azt, hogy ez régi szokás; ők csak a régi szokást folytatják. De az ilyen

rájuk is rátaláljon a Szt. Lélek pünkösdi áldása.

Szerepe van a bodzának a pünkösdlés szokásában is. A pünkösdlő gyermekek

feldiszitett bodza-ág maradt meg belőle.

A ma élő öregek fiatalkorában több gyermek kísért egy bodza-ágot vivő, mennyasszonynak öltöztetett kislányt és

Tempo giusto ♩ = Kb. 108

Mi-mi ma-ma, mi-mi ma-ma, Mi van ma?
 Pi-ros pün-kös nap-ja Ho-nap lesz, ho-nap lesz A mai
 so-dik nap-ja And-rás buke-ré társ, Fe-le
 se-ge jó táu-cos. Az u-ra az u-ra
 a-rang yál Bim-bim bu-ko-rogy-gyék Ö-lel a-kít
 sze-rece. Ist ö-le-leu, ezt co-ho-lom
 Már re-gen is ezt a-ka-tom Me-rek
 má-zos jó sáf-ra-nyos Mi-kelt be-le
 ha-rap-tam Min-gyi ny-e-re-tem Száj-jar et-re ház-ra

közül az egyik szalagokkal feldiszitett bodzaágot visz. A szokás régi, teljesebb formáját adjuk. A ma élő pünkösdlés ugyanis csak annyit változott a régivel szemben, hogy — mint a legtöbb népszokás — kopott egy kicsit. A versből pár sor kimaradt, a kellékek elmaradtak, mára csak a

egy völegénynek öltöztetett kis fiút. Eből legelőször a völegény maradt el, azt egy lány helyettesítette. Ma már — amint a képen is látjuk — az első lány mennyasszonyi szerepe is elhomályosult, már nem öltözik fehér ruhába, nincs fején hevenyészett koszoru és fátyol.

Ez a gyermekcsoport ma is, régen is házról-házra jár, a vezető megkérdezi a háziaktól, hogy »Meghaligatják-e a pünkösdi verset?« vagy »a mimi-mamásokat?« Legtöbb esetben kedvező választ kapnak bemennek a házba, és elkezdik az éneket (Lásd 161. oldal.)

A többi sor a két utolsó ütem dallamára:

(Szájjon erre házra
Az Isten áldása,
Mint régebben szállott
Az apostolokra.
Én is gyermek vagyok,
Nagyot nem mondhatok,
Mégis kis létemre
Dicséretet mondok.

(Dallam nélkül) Dicsértessék a Jézus Krisztus.

Az ének közepén, az »András bokréta«-tól kezdve az áldásmondásig táncolnak a menyasszony és vőlegény mögött állók; ma már csak az első kettő közülük.

Pünkösöd másnapján is folytatják a pünkösödölést, ma mindent úgy csinálnak, ahogy az első napon, csak a szöveget változtatják meg pünkösöd másodnapja értelmében.

Mimi-mama, Mimi mama, Mi van ma?

Pünkösöd másod napja;

Máma van, máma van

A másodk napja... stb.

Régebben a menyasszony másodnap már menyecskevé kikötött fejjel jelent meg és csak pünkösöd másodnapján kapták meg pár fillényi jutalmukat is a köszöntőért.

A pünkösödölés szövegével, táncával, menyasszonyával és vőlegényével, kidiszított zöld ágával, a másodnap menyecskevé világosan elárulja eredeti rendeltetését: A tavasz kezdetével összefüggő párosodás varázslása és megünneplése. Az »összebokorodik« és színimái ország-szerte mindenütt megtalálhatók az eféle versikékben, hasonlóan az »öleld, akit szeretsz«, ezt ölelem, ezt csókolom« kifejezések is. Ezért került bele az András név is, amely olyan gyakori a lányok párt jósló és varázsló szokásaiban, hogy ezeket a szokásokat a néprajztudományban egyszerűen »andrásolásnak« is kezdik nevezni.

Ennek a verses mondókának, táncos szokásnak is elhomályosult ez az eredeti jelentése. Ezért maradhatott ki a szereplők közül először a vőlegény később a menyasszony is. Az elejére iktatott rész

pünkösdre való hivatkozásával, a befejező rész pünkösdi áldásával pedig keresztény színezetet adott e kis verses köszöntőnek. Bár az eredeti középső rész is megmaradt benne, ma már egyszerűen a pünkösdi ünnep köszöntő-énekeként hat.

MADÁR

*Magamba nézdelőn megvek
A kertek közti ut felén.
Egy villandós: telrebbenek;
Egy kis madárka száll elém.*

*Ott ül a dróton rózsaszín
Beggyl, szürke rokokya
Fedi asszonyos termetét
S fején lelete bóbíta.*

*Csupa kény, bársony és selyem
Mint egy menyecske oly csinos.
Szeleden magát kellettő,
Hiedelmes és ildomos.*

*Kurta csőrébe hantogat
Valami kőrön lett magot.
Amit a zord tél kegyesen
Prédának neki hagvott.*

*Nem szól, de mintha mondaná:
Boldog jóreggelt emberem
Azért vagyok én, szin-csoda:
A bánatodat elverem.*

*Illeg-billeg, hogy nézzem őt
Fordul, hogy minden oldala
Fürödjék lelkem lágy vizén...
Oh lélek-mentő szent csoda!*

*Szelid mint a jótétemény.
Kedves mint első kedvesem —
És én nézem megbékülőn
És én nézem szerelmesen.*

*Eljött az édes kismadár
Vidíteni egy rab életét.
Szívembe lopni a vigaszt
Öntözést szító lényvielét.*

*Kedvre derülten ballagok
A komor téli ég alatt
Fütyülök s pár pillanatig
Boldognak érzem magamat.*

Bodóhegyi Lajos

Szerb Nemzeti Színházi törekvések Magyarországon¹⁾

Irta: Bory István

Köztudomásúan különös sajátossága színháztörténetünknek, hogy abban igen jelentős — az első időkben legjelentősebb — szerep jutott a nemzeti szempontoknak. Nem játszott közre ott döntő módon más meggondolás, mint a magyarság nemzeti érdekei; később pedig, az intézmény minden művészi vonatkozása mellett is, oly mély nyomokat hagyott rajta a politika, hogy ma már le se törölhetnénk arculatáról e jeleket, mert ezzel legegényibb és legjellegzetesebb vonásaitól fosztanók meg. Mindez nyomban világossá lesz előttünk, ha a másfélszázados magyar játékszín hőskorára, a Kelemen Lászlók meg Kultsár Istvánék hittel teli munkásságára, vagy a Nemzeti Színháznak alapítása és felépítése körüli harcokra gondolunk. De ugyanerről győződik meg aki akár a Corpus Jurisban, akár országgyűléseink Napló- vagy Irományköteteiben lapoz. Szinte elképzelhetetlen, hogy százötven év alatt — mióta a törvényhozásban szó esik a teátrumról, vagy annak szükségességéről, majd működéséről is — mennyi színházvita hangzott el ott, hány idevágó indítvány, interpelláció, felirat, kérvény és memorandum foglalkoztatta a legfőbb politikai testületet. Nincs még egy olyan állandó témája az alsótáblának, később képviselőháznak, mint ez, hiszen alig múlt el esztendő, hogy a színház dolga legalább egyszer meg ne fodrozta volna a politika amúgy se mindig nyugodt vizeit. Rokon eszmekörbe tartozó intézmények együttvéve nem kaptak annyit a törvényhozás idejéből, mint az „országos pártolás alá vett” e „szívkegyelte műintézet” . . . Mindez olyan magyar különlegesség, aminek nincs párja egyetlen más nemzet művelődéstörténetében sem. Színház, mely-

nek eszméje ott érik megvalósulásra a politika hivatalos forumán, életereje egy évszázadon keresztül onnan táplálkozik s a rávonatkozó intézkedéseket a törvénytár őrzi az államélet legfőbb szabályai között: ilyen csak egy van a világon és ez a magyar Nemzeti Színház.²⁾

A játékszínért való küzdelem nagy része tehát a politika síkján folyt s amint erősödött a színház és vált mind feleslegesebbé a nyelvi vagy nemzeti kíválmakért vívott harc, úgy tolodott át mind több és több színházvita a napi-, nem egyszer a nemzetiségi politika területére.

Itt van mindjárt a szubvenció kérdése, ami esztendőről esztendőre ismétlődő vitapontja volt az állami költségvetésnek. Az alkotmányosság helyreállítása utáni legelső évben már elvi jelentőségű s kihatásában szinte az első világháborúig terjedő nemzetiségi harc indult meg a színház állami javadalmazása körül a szerb és román kultúr-kívánságok máza alá rejtett politikai követelések miatt.

A szerb aspirációk mindjárt a kiegyezés időponja körül jelentkeztek azoknak a kérvényeknek formájában, melyeket az ujvidéki szerb nemzeti színházintézet igazgató-választmánya küldött illetékes helyre.³⁾ Amikor pedig a magyar Nem-

²⁾ Minderről bővebben: Pukánszky Kádár József: *Íratok a Nemzeti Színház történetéhez.* Bpest, 1938. — u. az.: *A Nemzeti Színház százéves története.* Bpest, 1940. — s magának is néhány idevonatkozó írásában: *Nemzeti Színház a Corpus Jurisban.* Pesti Napló 1938. nov. 4. — *Adalékok a Nemzeti Színház történetéhez.* Irodört Közl. 1939. I. — *A mezpeticionált Nemzeti Színház.* Szinpad 1936. 3-4. — *Nemzeti Színház és politika.* Pesti Napló 1939. máj. 7.

³⁾ Az ujvidéki színésztestet illetően már 1835 máj. 27-én úgy értesít a „Honművész”, hogy ott magyar társulat működik Körössy Ferenc igazgatása alatt. Az ujvidéki szerb színésztest ekkoriban még alig ad életjelt magáról s csak jóval a szabadságharc után, 1860-ban hallunk róla, mikor Knezevics János nagykindai társulata megjelenik Ujvidéken, Ekkor

¹⁾ Részlet a szerzőnek *»A Nemzeti Színház sorsa országgyűléseinken. 1790—1937.«* című készülő könyvéből.

zeti Színház 50.000 frtnyi állami szubvenciójának megszavazására először került sor — 1868 év végén — akkor hangoztak el a kívánalmaknak az érdekeltektől törvényhozók. November 14-én állott fel szólásra Dimitrievics Milos szerb nemzetiségi képviselő arra figyelmeztetni a Házat, hogy ő elfogadja ugyan a magyar Nemzeti Színház segélyezésére vonatkozó költségvetési tételt, de igen szeretné, ha a törvényhozás viszont elfogadná az újvidéki szerb nemzeti színház igazgatóságának már régen a Ház előtt fekvő (fentebb említett) folyamodványában előterjesztett indokait s ennek a színháznak támogatására szintén az állami budget-ben évi 5.000 frtot biztosítana. (Ezen felbuzdulva a következő évben Borlea Zsigmond román nemzetiségi képviselő ugyanilyen indokolással már 200.000 frtot kért a magyar állami költségvetésből a Erdélyben létesítendő román „nemzeti” színház alapítására.) Dimitrievics előadásának értelmében beszélt még három szerb honatya, sőt maga Deák Ferenc is hallatta szavát s annyira jelentősnek ítélte a kérdést, hogy ez ülés-

a szubvenciót még Belgrádból kapták ők is meg a Popovics Szerija Jovan-féle társulat is. Az előbbiek 1864-ben Shakespeare-ciklussal ünnepelték meg a nagy brit költő születésének 300. évfordulóját Újvidéken.

Első folyamodványukat még az országgyűlés összehívása előtt — 1865-ben juttatták el a kormányhoz, később pedig már a képviselőház elé terjesztették azt. Kérvényükben egyrészt Újvidék sz. kir. város közönsége, másrészt az újvidéki szerb nemzeti színház igazgató-választmánya kéri a színháznak országos alaptól való támogatását. (L. Branovicsky István felszólalását a képviselőház 1868 évi május hó 1-én tartott CCXXII. ülésében, továbbá az 1866 évi június hó 26-án tartott LXX., valamint az 1868 évi június hó 2-án tartott CCLIII. országos ülés elnöki és előadói előterjesztéseit.) A kérvényeket a beérkezés sorrendjében kiadta a Ház a kérvényi- és »közintézetek tárgyában működő» bizottságnak, végül a belügyminiszternek. Egyik kérvény tárgyalására sem került sor, hiszen a kormány még azokat a folyamodványokat sem tudta elintézni, melyek nagymultú és magyar nyelvű vidéki színházaink állami támogatását szorgalmazták. (L. Vas vmegye, majd Kassa sz. kir. város kérvényét. 1869/72. évi orsz. gyűl. Képv. házi Napló I. köt. 64. l.)

ben kétszer is szólt. Híres és elvi jelentőségű felszólalásában minden nemzeti-ségnek a magyarságéval egyenlő kulturális jogát hangoztatta s a kért szerb színház-szubvenciót csak azért nem szavazta meg — noha elvileg hozzájárult — mert nem talált rá fedezetet a költségvetésben. De éppen ezért a magyar Nemzeti Színház anyagi támogatására vonatkozó tételt sem fogadta el.⁴⁾ Deáknak ezt az egyetlen s mindmáig sok vitára alkalmat adó színház-beszédét, amit a többség nem honorált ugyan, mert hiszen a magyar Nemzeti Színház megkapta az állami támogatást, a szerb pedig nem⁵⁾, a nemzetiségi képviselők hosszú időn át ráolvasták a mindenkori magyar kormányok fejére s Hodossiu József román képviselő pl. e Deák-féle kultúregyenlőségre hivatkozva kérte, hogy a Magyar Nemzeti Színház se kapjon államsegélyt. Legutoljára még 1904-ben, sőt 1908-ban is hallottuk a haza hőlésének szóról-szóra idézett szavait Vlád Aurél, majd Pop Csicsó István nemzetiségi képviselőktől a magyar képviselő-

⁴⁾ Az 1865/68. évi országgyűlés; Képviselőházi Napló: X. köt. 312—316. l. Minderről részletesebben: Br. Kemény Gábor: »A Nemzeti Színház és az államsegély.« Pesti Napló 1868. nov. 18. (Esti kiadás.) — Hóman—Szekfü: »Magyar történet.« V. köt. 567—568. l. — Szekfü Gyula: »Három nemzedék.« Bpest. 1920. 186—187. l. — Kényi Manó: »Deák Ferenc beszédei.« Bpest, 1898. VI. köt. 94. l. — Bory István: »Nemzeti Színház és kisebbségi kérdés.« Nyugat, 1937. 7. sz. — Nehány héttel előbb Irányi Dániel ugyanerről az elvi kérdésről ír a budai népszínház szubvenciójával vonatkozásban: »A budai népszínház országos segélyezése.« Magyar Újság 1868. szept. 19.

⁵⁾ A »nemzeti« jelzővel meg különösen nem, bár e nélkül akadt volna támogatója a kérelemnek a nemzetiségeken kívül is. Így különösen Nyáry Pál és Ivánka Imre. Nyáry később, éppen Deák beszéde nyomán, álláspontját megváltoztatta. (Enn úgy látom, Deák lényegében nem támogatta a szerbek kérését, mint Szekfü véli M. T. V. köt. 567. l. és hozzá-
m írt két levelében) hanem éppen ellenezte azt, hiszen a nemzetiségi képviselők mind a szerb, mind a magyar színház számára megadták a segítséget, Deák pedig nem. Beszédében t. i. ez áll: »... nem az (szerb) indítványt

lőházban. Persze, saját álláspontjuk igazolására használták fel.

A szóbanforgó s két nyelven — magyarul és szerbül — szerkesztett kérvény szövege ez volt:*)

(Kívül: Az országgyűlés képviselőházának, Pesten. Alázatos kérelme a szerb nemzeti színház igazgató választmányának Ujvidéken, a szerb nemzeti színház állandó évi segélyezése tárgyában az országos alaphól.)

Tisztelt Képviselőház!

A nemzetek művelődését és nevelését terjesztő és állandosító eszközök között a színház első helyek egyikét foglalja el.

A mit az iskola és a tudomány, a mit az irodalom, a mit az egyház és az állam a közművelődés, a nemzeti nyelv ápolása terén, és a szív, ész és érzés neemesítése körében tökéletesen el nem érhet: azt a művelődés e fontos tényezőjének, a színháznak hagyta.

Ezt bizonyítja a művelt népek művelődési története és saját hazánk újabb története is tanubizonyság, mily nagy mérvű és hasznos befolyásu volt a színház a magyar nyelv, és a drámai irodalom fejlődésére és ezzel egyszersmind a magyar nemzet valamennyi szellemi érdekeinek előmozdítására.

A színház azonban csak akkor hajthat hasznát valamely nemzetnek, ha fenn tudja magát tartani bizonyos magasláton, a hol

akarom pártolni... hanem... azt óhajtom, hogy sem az, ami a (kormány) javaslatban van (ez a magyar Nemzeti Színház állami támogatása) sem az, ami indítványoztatott (t. i. az ujvidéki szerb színház szubvencionálása) el ne fogadtassék.» (i. h.) ami nem azonos a szerb állásponttal. Ennek adott hangot Dimitrievics Milos mikor azt mondta újabb felszólalásában: »... e tekintetben Deák Ferenc képviselő urral nem lehetek egy nézetben, hogy a Nemzeti Színház részére (a magyarra t. i.) előirányzott összeg túlterhelt... élőszóval kész vagyok kijelenteni, miszerint (a szubvenciót) a legnagyobb örömmel és készséggel meg akarom szavazni.« A nemzetiségi képviselők szerint tehát úgy értelmezendő az egyenlő elbánás, hogy mindkét színház állami támogatása megadassék Deák szerint pedig úgy, hogy ez mindkettőtől megtagadtassék.)

*) A képviselőház irattára: az 1865/68. év o. gy. 528. sz. Kiadatlan.

sáját nemzetének szellemi érdekeit kizárólagosan képviselheti, a nélkül, hogy kényszerülve volna fennállásáért mellékutakon járni és a nemzet szellemi érdekeit az anyagiaknak, néha sokkal kevésbé nemes nézeteknek feláldozni.

Ezen kelletlen helyzetből leginkább megóvhaták magukat a nemzeti színházak, melyeket az előrebocsátott cél miatt maga a nemzet alapított, közvetlen igazgatást, vagy legalább is felügyeletet gyakorolván fölöttök, melyeknek a nyilvánosság szolgál ellenőrzőül, és a melyeknek, céljuk elérése végett az egész nemzet anyagi és szellemi segédletet és védelmet nyújt.

Az ily színház példányképe a pesti nemzeti színház. Ezen színház alapítása és állandósításával új korszak kezdődik a magyar drámai irodalom és színművészet történetében, melyek ezen időponttól kezdve igen előre haladtak, és ma már a tökély szép fokára értek, egyedül azzal, hogy a színházat e haza közrészvéte biztosítja minden anyagi szükség szenvedéstől, és ez által azon helyzetbe jutott, hogy egyedül feladatának, nem pedig a változó körülményeknek és a közönség romlott ízlésének szolgáljon és annak kedvét keresse.

Ily utánzásra méltó példát szemök előtt látván a szerb hazafiak az alkotmányos élet első visszaállítást ily intézet szerbek számára, alapítására használták fel, mely a nemzeti nyelv ápolása, az irodalom előmozdítására és a közművelődés terjesztésére épen oly befolyást gyakorolandana a szerbeknél amilyen befolyással volt magyar testvéreiknél a pesti nemzeti színház.

E célból már 1861 évben kormány-zéki engedelemmel kezdődtek adakozási gyűjtések egy állandó szerb nemzeti színház alapítására, Uj-Vidéken. Ugyanazon évben megengedettett egy oly közgyűlés tartása Ujvidéken, melyben résztvehettek szavazati joggal mindazok, kik a szerb nemzeti színház alapítására 50, vagy több forintot adakoztak. Ezen közgyűlésnek feladata volt a szerb nemzeti színházi társulat alapszabályainak kidolgozása és felsőbb helyreiterjesztése helyben-hagyás végett.

Ezen közgyűlés 1861-ik évi május hónapban meg is tartatott Ujvidéken és feladatának meg is felelt a mennyiben az alapszabályok felsőbb jóváhagyás végett felterjesztettek. Ezen alapszabályok némi módosítások után helyben is hagyattak legfelsőbb 1865-ik évi július hó 27-én 11,101 szám alatt keltezett alázatosan ide mellékelt rendelet alapján.

Ugyanegy időben az adakozások gyűjtésével egy szerb szintársulat is szerveztetett, mely társulat 1861-ik július hótól kezdve mai napig a szerb nemzeti színház választmánya igazgatása alatt előadásokat adott Ujvidéken, Bács és Szerém megye, valamint a bánság és Szlavónia különféle helységeiben oly sikerrel, mely a társulat fenállásának rövid idejét és az intézet szorult anyagi körülményeit tekintve, teljes mértékben kielégítőnek mondható. Ezen körülményről tanuskodnak a magyar és német lapok dicsérő nyilatkozatai nem egyedül szerblakta helyekről, mint Arad, Temesvár, Eszék, Baja és Szabadka városokból.

A szintársulat kényszerülve volt idejének nagyobb részét a vidéken tölteni, részint mivel az igazgatóság követelte, hogy a nemzet is élvezze hasznát azon intézetnek, melyre adakozott, részint a végett, mivel ez volt az egyedüli mód, hogy a szerb színészet minél kevesebb anyagi kárral fentartassék.

Ezen körülmény, a mennyiben egy részről hasznos szolgálatot tett ezen intézetnek azon okból, mivel a szintársulat vándorló utazásával a nemzetben a szerb nemzeti színház állandósítás utáni öntudatát és óhaját fölébresztette és megerősítette: annyiban más részről nehezítette és akadályozta a szintársulat haladását és színművészeti tökélyesbülését, elítélve azt, úgy szólva örökös vándorlásra és ez által kényszerítve, hogy több gondot fordítson arra, miszerint fennállása anyagilag kérdésbe ne jöjjön, mint tudományos és művészeti mivelődésére.

De ezen örökös vándorlással sem éreztett el a cél, hogy t. i. a szintársulat saját keresményéből élélhessen. Legfőlebb a pénzhány ily eljárással minél kisebb számrá szállítottott.

Fő törekvésünk oda volt irányulva tehát, hogy ezen hány időről-időre pótoltasék, és ezen törekvésünk által kimerítették eddig mind azon eszközök, melyekkel e bajon segíthető vala.

Az első ily eszköz vala, hogy a szintársulat összes kamatai a szintársulat fentartására fordítottak. Ezen alap 1865-ik év végével 27.761 frt. 34 kr. o. é. tett, ide nem számítva a megajánlott, de ki nem fizetett és éppen e miatt bizonytalan 27.080 frt 50 kr.-ra o. é. rugó adakozásokat.

Tekintettel tehát arra, hogy az alaptöke után járó bizonyos jövedelem 2000 frt o. é. többre nem megy, tekintettel továbbá arra, hogy Ujvidéken színházi épület nincs és hogy ezen épület is a színházi alaphoz lesz majdan felépítendő, és végre tekintettel arra, hogy ezen színházi alap az utolsó nehéz évek alatt u'abb adakozásokkal nem igen gyarapodott, sőt inkább már nem egyszer meg is csorbitatott: akkor szemmel látható, hogy a színészet fentartása a legnagyobb takarékoság és a színházi közegek legnagyobb erőmegfeszítése mellett sem volt eszközölhető egyes egyedül a színházi alap jövedelméből.

Egy második eszközhöz kellett tehát folyamodnunk. A szintársulati választmány a nemzet áldozatképességét vette igénybe és jótékony adakozások beszédese által iparkodott a színészetet fentartani. Ezen adakozások igen sokat segítettek, hogy a színházi pénzalap csorbitása egy időre megóvatott és hogy a szintársulat általán fentartható vala. De ezen eszköz sem segített sokáig a bajon és csakhamar a bekövetkezet anyagi inség ennek is véget vetett, de főleg azon körülmény, hogy az adakozások nem eszközölhetettek (!) oly módon, hogy ezen teher az egész nemzetre egyaránt kiszabassék és hogy az egyesek azt nagyobb mértékben ne érezzék.

Midőn tehát már ezen eszköz sem segíthetett kellőleg, akkor nem maradt egyéb hátra, mint a végeszközhöz folyamodni. Ez pedig abban állott, hogy utolsó időben a színházi alaphoz is nyultunk és azon csorbitát ejtettünk.

Magától értetik, hogy ezen eszköz igen kényelmetlen és a színészet fentartásának, ha hosszabb ideig tartana, ártalmas

és veszélyes. De végszükségben inkább ezen eszközt kell vala választanunk, mintsem megengednünk, hogy a színészet csirájában elfojtassék.

Ezt azon remény fejében tettük, hogy az ily áldozatok nem fognak sokáig tartani és hogy eljövend az idő nem sokára, midőn vagy a nemzet, vagy az ország segédkezet nyújtand.

Az első ilyféle alkalom 1865-ik év kezdetén Karlóczán tartott szerb nemzeti gyűlés vala. A szerb nemzeti szintársulat közgyűlését az alapszabályok helyben hagyásáig képviselő ujvidéki szerb olvasó egylet a szerb nemzeti gyűléshez, miszerint engedtessék meg a színház felépítése a szerb nemzeti alapból és a szerb nemzeti színház számára engedélyeztessék, vagy a szerb nemzeti gyűlés közbenjárásával eszközöltessék ki bizonyos évi segélyezés oly mértékben, a melyben a horvát nemzeti színház is részesítettik, mely évenként 7200 frt. o. é. rendes és körülbelül 4.000 frt rendkívüli évi segélyezésben részesül.

A szerb nemzeti gyűlés ezen kérvény igazságos voltát elvben elismerte ugyan, de a nemzeti alapokból semmiféle segélyezést nem engedélyezhetett már azon oknál fogva, mivel a szerb nemzeti alap jelenlegi állapotában nem elegendő a szerb nemzet legégetőbb egyházi és iskolai szükségleteinek fedezésére sem, melyekre tulajdonképen első vonalban szánva van. A midőn pedig azon körülmény is figyelembe vétetik, hogy a küszöbön álló románokali osztozkodás miatt ezen, már magábanvéve csekély alap egy része a románoknak jut osztályrészü: akkor nem igen volt várható, hogy a szerbek számára hátramaradt egyház-iskolai alapból a szerb nemzeti színház is segélyeztessék.

A szerb nemzeti gyűlés e tekintetben reményét Felséges Királyunk s Legkegyelmesebb Urunk atyai gondoskodásába és az egybehivandó országgyűlés igazságszeretete és bölcsességébe helyezte, és ezen reményben Ő Felségéhez a legaláztosabban járult, miszerint legkegyesebben intézkedni méltóztatnék, hogy a szerb nemzeti színház is a horvát nemzeti szin-

ház évi segélyezéséhez hasonló évi segélyezésben részesüljön.

Éppen így a szerb nemzeti színházársulat legfelsőbb helyről helybenhagyott alapszabályainak kihirdetése, és a társulat azok értelmébeni szervezése végett 1865-ik évi november hóban Ujvidéken tartott alakuló közgyűlésen határozatilag kimondatott a közelgő országgyűléshez segélyezés végett folyamodni, utasítván egyzersmind a legmélyebb tisztelettel alólírt szerb nemzeti színház igazgató választmánya, hogy annak idejében a mélyen tisztelt képviselőházhoz a közgyűlés nevében kérvénnyel járuljon.

Ezen közgyűlési határozat végrehajtásában alázatosan alólírt szerb nemzeti színházi társulat igazgató választmánya fiúi bizalommal járul a mélyen tisztelt képviselőház igazságszeretetéhez és bölcs belátásához oly alázatos kéréssel, miszerint közintézeteknek elrendelendő segélyezések tárgyalásánál a szerb nemzeti színházi társulatra is atyai figyelmét kiterjeszteni és ennek szükségleteihez képest aránylagos segélyezését az országos alapból kegyesen elrendelni méltóztassék, minthogy ezen színházi társulat rövid idejű fenállása óta egyedül közegeinek ernyedetlen szorgalma és a szerb nemzet egyik kis részének végleges erőmegfeszítésének köszönheti fenállását, de tulajdonképen mivel ily válságos és terhes körülmények között is fen tudta magát tartani azon hiszemben vagyunk, hogy ezáltal életerejének és képességének oly bizonyítékát adta, amennyi minden intézettől követelhető, mielőtt közsegélyezésre és országos támogatásra érdemesnek nyilváníttatnék.

Kelt Ujvidéken, a szerb nemzeti színházi társulat igazgató választmányának 1866-ik évi június hó 3-án tartott üléséből. (Aláírások.)

(Mellékelve: az ujvidéki szerb nemzeti színházi egylet 1864 április 11-én kelt s az 1865 július 27-iki kir. udvari rendelet alapján a magyar királyi helytartótanács által 1865 november 7-én 80.871 sz. alatt megerősített alapszabálya.)

A kérés kedvező elintézését két ízben sürgette meg a szerb színház, illetőleg

Újvidék város közönsége nevében a város polgármestere. Előbb 1868 május 1-én, majd június 4-én.⁷⁾

A kormány nem sok erélyt mutatott ezekkel a kultúr-mezbe öltöztetett politikai törekvésekkel szemben s főként: nem mutatott elég határozottságot e kérdésben. A szerb színház számára nem volt ugyan hajlandó megadni az államsegélyt — ami az egyedüli helyes álláspont — de ennek indokait már nem mondta meg kellő világosan s így akarva nem akarva azt a közhiedelmet engedte megerősödni, hogy a nemzetiségek szóbanforgó követelésének honorálása csupán pénzkérdés. Szinte bocsánatkérően hangoztatta a belügyminiszter, hogy az államsegély tulajdonképpen nem is a magyar nemzeti színházat, hanem általában a dal- és zeneművészetet támogatja. Hajlandó volt inkább nyomdai tévedésnek minősíteni a költségvetés színház-tételét, utóbb annak címét meg is változtatni, mint kereken kimondani, hogy Magyarországon csak egy nemzeti színház számíthat állami támogatásrt s ez a magyar Nemzeti Színház. Csak Nyáry Pál és Tisza Kálmán mondta ki nyíltan ezt.⁸⁾

Tisza aztán — mint belügyminiszter — véget is vetett ezeknek az évről-évre fellobbanó nemzetiségi színház-vitáknak. 1875 április 13-án ugyanis, mikor Polit Mihály nemzetiségi képviselő a Házban től ment minden megengedhető határon látva, hogy nem hozható „junktimba az idegen és a magyar színház-segély megszavazása, ezt a kijelentést tette: „... szegyelni való a világ és Európa előtt a nem magyar szegénységnek filléreit igénybevenni mulatsági intézetek előmozdítására“... „elvi kérdés az, vajjon Magyarország törvényhozó testülete elé kerülhet-e

általában olyan színháznak az ügye, mely csakis egy nemzetiség fejlesztésére szolgál. Ha a törvényhozó testületben egy színházügy szőnyegre kerülhet: akkor mindenféle nemzetiségnek színházi ügye is szőnyegre kerülhet.“

Tisza Kálmán belügyminiszter így válaszolt erre a Ház zajos helyeslése között: „... a t. képviselő úr itt a Ház kebelében miattam ugyan bátran beszélhet s hirdetheti ezen egyenesen a törvénybe ütköző felfogását, de figyelmeztetem, nehogy a Házon kívül megpróbálja ezen törvényellenes felfogását hirdetni, mert amely percben azt meg fogja próbálni, meg fog róla győződni, hogy minden álnok áskálódások dacára a magyar államnak van még elég ereje ellenségeit összehajtorni.“... A nemzetiségi színházviták ezzel elnémultak, de a színház-kérdés a belpolitika mezejének más területén a legutóbbi időkig adott gyűjtőanyagot. Pedig Nemzeti Színházunk már elmúlt százasztendős. ...

ÁRÁT ADOD ...

*Szegény Anyácska sokat szenvedett.
A Jóisten nem adta néki ingven
A gyermekét.*

Fizetni kellett vérrel és sebekkel.

*Mert ingyen itt, fiacskám, semmi sincsen.
Csatázni kell itt késsel és ebekkel,
S amit számodra édes örömmül
Az Isten tett el.
Árát adod mindennek: néha könnyvel,
És néha étettedel.*

Hódsághy Béla

⁷⁾ A képviselőház irattára: 1865/68. évi o. gy. 3717. sz.

⁸⁾ Határozottan beszélt meg a főrendiházban a nemzetiségi törvényjavaslat vitájának kezdetén Simor hercegprímás: »Olyan engedményeket követelnek a nemzetiségek a magyar nemzetől, melyekhez a magyar állam saját létének s jövőjének kockázata nélkül nem járulhat.« Persze: ez már nem éppen színház vonatkozása.

„Uram, irgalmazz!”*

(Részlet Berczeli A. Károly a kiváló szegedi író történelmi drámájából)

(Terem a császár aventinusi palotájában. Szemben a nézőtérrel diszes bizanci trónus. A falakon bizanci képek, a trónus fölött hatalmas Krisztus alak, alul a szokott tizenhárom báránnyal. A trón mellett imazsámoly. fölötté feszület. Jobbra ugyan csak hátul, aító, oldalt diszes ablak.)

Mikor a függöny felgördül, az imazsámolyon durva darócban, meztelen felsőtesttel Ottó térdel s korbács van a kezében. Haja csapzott s gyöttrődvé imádkozik. Késő éjszaka, már-már hajnal.)

Ottó: (imádkozik) Uram, bárhová nézek, az ő arcát látom... Ne engedd, hogy egy pillanatra is elveszítselek... Nekem csak te kellessz, aki kegyes voltál hozzám s megengedted, hogy a te akaratod szerint kormányozzam a világ népeit.. Uram, nem akarok tudni róla... De rád nézek s a te arcod is kifehérlül s szenvedő szemed lágy tekintetű lesz, mintha ő nézne rám és mosolyogna... Bocsásd meg, hogy ilyen szentségtelenül szólok hozzád... (korbácsolja magát) Ha méltatlan lettem az általad rendelt sorsra a császári sorsra, ne így büktass el... Ne asszony zavarja meg a lelkem tisztaságát és nyugalomát... Küldd hozzám segítségül Adalbert barátomat, akivel annyit elmélkedtem az égi dolgokról itt a közeli monostorban, s Mainzban, a táborban, a csillagos ég alatt s aki nagy-nagy magasztosságban már csak a tulvilági élet s a mártírsors koszuja után vágyakozott. Hálát adok neked, hogy meghallgattad őt, az én szent alattvalómat, de küldd most hozzám, Uram, hogy segítsen rajtam elveszett barátján, aki belezuhan a földi élet szakadékába s előtted vergődik hajnalig, hogy visszahódítsa lelkének megzavart békéjét. (korbácsolja magát) Forróság árad nem látott testéből... Ő, bizonyára az Antikrisztus hatalma vett rajtam erőt... Ne hagyd, hogy császárod, utolsó, nyomorult szolgád megtorpanjon közelgő fényesség előtt s akkor bukjon el, mikor az ég erői már reszketnek, zugnak, hogy meginduljanak és lángokat szórjanak a bűnösök

világára... (korbácsolja magát) Nem akarok rágondolni többé... Nem akarok... (üti magát, míg aléltan nyulik el.) Könyörülj rajtam... Mindenütt őt látom... Könyörülj rajtam...

(Amíg ezeket mondja, lassan virrad. Néhány másodpercig a feszület előtt fekszik elcsigázva. Ekkor már reggeli fény hatol be a palota hatalmas ablakain. Maid előkelő ruhában az udvarmester a »magister palatii imperialis« lép be, megfelelő szertartásossággal. Mikor a császárt észreveszik a földön, meghökkennek s aztán némi habozás után mély meghajlással megszólítja.)

Udvarmester: (mély meghajlással) Legfelségesebb császár, engedd meg gyarló szolgáltnak, hogy parancsodhoz híven a hajnal beköszöntésére figyelmeztessenek.

Ottó: (zavartan fölemelkedik) Ugy látom elaludtam... Jó, hogy szóltál... Látni, reggel van... Sok imádkozni válnom volt... (föáll, kicsit támoelvogva) Jelentsd Bernwardnak, Hildesheim érseknek, hogy gyönni és áldozni akarok...

Udvarmester: (m. f.) Legfelségesebb császár, szolgál arra is kénvtelen figyelmeztetni, hogy az urak színed elé szeretnének járulni...

Ottó: (fáradtan) Történt valami?

Udvarmester: (m. f.) Henrik, báior herceg, a császári hadak vezére, megtörte a lázadó Tivolit s a tivolibeli nemesek megtépett ruhával könyörögnek hozzád irgalomért...

Ottó: (m. f.) Megkegyelmezek nekik... Mindenkinek megkegyelmezek...

Udvarmester: (m. f.) Bátorokodom felségedet arra is figyelmeztetni, hogy ez felbőszíheti a rómaiakat, akik éhesek Tivolira...

Ottó: (m. f.) A nép jó és meg fog szeretni engem... Csak az urak... Adasd rám fogadó ruhámat és császári palástomat... Beszélni akarok a hveimmel...

Udvarmester: (m. f.) Legfelségesebb uram parancsát hírül viszem a palota összes comesének és magistereinek s mindazoknak, akiket illet, a logothetosnak, az archilothetosnak, a protospatariusnak, a protovestariusnak s felséged összes jelen-

* A darabot, mely K. u. 1000-ben játszódik Rómában, április 4-én mutatta be a Kolozsvári Nemzeti Színház.

lévő szolgálóinak... (mély meghajlással ki-
megy.)

Ottó: (megtörtén támo lyog a trónus
felé, közben teljesen magára huzza daró-
cát.)

(Ekkor három előkelő udvaronc jelenik
meg, akik a császár öltözékét és négy-
szögletű koronáját hozzák. Nagy szertar-
tásossággal meghajolnak Ottó előtt, aki
feláll a trónszék első lépcsőjére, s öltöztet-
ni kezdik.)

Ottó: (kimerülten, bágyadtan hagyja,
hogy ráadják a ruhát) A daróc alatta ma-
rad... Mert a szívem aláztatós s csak Is-
ten kegyelméből való hatalmam emel min-
denki fölé... (A koronát ő maga illeszti
a fejére s mikor a palástot is a vállára bo-
ritják, úgy ül a trónszékbe, ahogy III. Ot-
tót ábrázolni szokták.) Add Uram Jézus,
hogy bölcsen intézzem ma is az ország
ügyeit s ne büntess lelkem tisztátalansá-
gáért...

(A három udvaronc elvonul s akkor az
udvarmester lép be alázattal)

Udvarmester (mély meghajlással) En-
gedd meg legfelségesebb császár, hogy
Bernward hildesheimi érsek ökegyelmese-
ségét bejelentsem...

Ottó: (merev mozdulatlansággal) Leg-
kegyelmesebben megengedem...

(Udvarmester kitárja az ajtót s Bern-
ward érsek lép be, főpapi díszben. Barát-
ságos, jóvialis ember.)

Bernward: (meghajol Ottó előtt) Leg-
felségesebb császár, aki felújítottad
a régi római birodalmat, engedd meg szol-
gádnak, hogy szeretettel üdvözlőlön...

Ottó: (aki a fogadás jelenete alatt végig
szertartásos és merev, halkan) Örülök ne-
ked, Bernward érsek.

Bernward: (megáll a trón előtt) Sápadt
vagy császár, és fáradt. Mikor még
mint gyermeket nevelte le Magdeburgban,
élénkebb és jobbkedélyű voltál...

Ottó: (m. f.) Azóta császár lettem,
Bernward...

Bernward: Tudom, hogy sok csapás ért
császár, és fáradt. Mikor még
mint gyermeket nevelte le Magdeburgban,
élénkebb és jobbkedélyű voltál...

Ottó: (m. f.) Tudom Bernward... Miért
támaszkod fel bennem a halottak szomorú-
ságát?

Bernward: Bocsáss meg császár, ...
Együtt érzek veled... De ha a halottak-
ról nem akarsz tudni, engedd meg legke-
gyesebben, hogy az őket juttassam eszed
be...

Ottó: (m. f.) Hallom, Bernward.

Bernward: Császár, óva intek
Tusculumi Gergelytől, akit annyi kegy-
ben részesítettél... Hatalomra éhes s ti-
tokban ellened tör...

Ottó: (felugrik) Nem hiszem, érsek...
Gergely hűséges alattvalóm... Minden jó
val elhalmoztam... Ne feledd, hogy nem
hitvány vér csörgedezik ereiben s hogy
ő Alberich unokája...

Bernward: (meghajol) Császár, meg
kell még mondanom, hogy a tivoliak lá-
zadása is mintha árnyékot vetne az ő hű-
ségére...

Ottó: (m. f.) Csak nem akarod azt mon-
dani, hogy ő lázította fel a tivoliakat?

Bernward: (meghajol) Semmi sem le-
hetetlen, császár... Bocsáss meg a te
szolgádnak ezért a gyanúsításért...

Ottó: (leül) Jobb híreket nem tudsz
közölni velem, érsek?

Bernward: (m. f.) Sáros, császár, a
birodalom állapota nem mindenben a
legrozsásabb s nekem jutott osztályrészül,
hogy e bajokat jelentsem neked...

Ottó: Mondd, Bernward.

Bernward: Legfelségesebb császár,
a bajor és szász urak nyugtalanok miattad
Azt mondják, Germaniát már látni sem
akarod, pedig semmi a te erőd az ő fegy-
vereik nélkül... Én magam is német va-
gyok, császár, s valóban az a látszat,
magatartásodnak, mintha mit sem törőd-
nél hű németjeiddel, akik nagyatyádat a
világhatalom megszerzéséhez segítették,
s mindent csak a rómaiaknak akarsz juttat-
ni... Magdeburg idegen lett hozzád a Ró-
mában akarsz élni, ahol te vagy idegen...

Ottó: A császár mindenütt otthon van...

Bernward: (m. f.) Az is fáj a német
uraknak, hogy bizánci módra uralkodol s
olyan nyakatekert görög címeket adomá-
nyozol szolgálódnak, hogy legkevesebbé ép-
pen viselőik tudják kimondani... Elvet-
ted a mi régi törvékezésünket s Heribert
archilogotestot római nótáriusokkal vé-
teted körül s csak Justinianus codexére
esküszöl... Minden kegyveddel csak Rómát
akarod elhalmozni s még admirálist is ad-
tál ennek a városnak, holott egyetlen ha-
jód sincs. Felségcs császár, fáj ez a

bajor és a szász uraknak s nem ártana, ha nemcsak Italiában székelnél, hol itt, hol Ravennában, a szentéletű Romuald társaságában, hanem Magdeburgban is... Még pedig addig, amíg nem késő...

Ottó: (némi csüggedtséggel) Nagy szomorúság nekem, Bernward, hogy véreim így vélekednek rólam... De még nagyobb bánat, — amint kiérzem szavaidból — hogy te is igazat adsz nekik, anélkül, hogy megszívlelnéd és megértenéd az én terveimet... (ridegebben) Több bizalmat kérek a császár intézkedése iránt, aki I. Ottó unokája s eddig is ínyvt és dicsőségt hazájára. Ezt üzenem a szász és bajor uraknak. (hidegen) Van még valami?

Bernward: (megtörtén) Szeretlek, felséges császárom s a javadat akarom. Mint gyermeket én neveltelek Willigisszel együtt... A szívemhez nőttél, ha császár is vagy...

Ottó: (valamivel melegebben) Tudom, hogy féltesz... S nekem most nagy szükségem van mindenkire, aki imádkozni tud érttem... A kihallgatás után győnni és áldozni szeretnék, atyám...

Bernward: (meghajol) Az udvarmester már közölte velem legkegyesebb óhajodat...

(Ekkor az udvarmester, aki eddig az ajtóban állt, újra előre lép.)

Udvarmester: (meghajol) Leghatalmasabb császár, jelentem Hugó öexcellenciáját, Tuscia ögrófját, felséged római helyettesét...

(Tusciai Hugó lép be s meghajol Ottó előtt.)

Udvarmester:... Heribert archilogothes ökegyelmességét, a kölni érseket...

(Heribert lép be.)

Udvarmester:... Henrik bajor herceg öfenségét, a császári hadak vezérét...

(Bajor Henrik lép be.)

Udvarmester:... Gergely öexcellenciáját, Tusculum grófját...

(Tusculumi Gergely lép be.)

Udvarmester:... Gregorius öméltóságát, az admirálist...

(Gregorius admirális lép be.)

Udvarmester:... Leó öméltóságát, a városprefektust...

(Leó prefektus lép be.)

Udvarmester:... Constantinus palotabíró öméltóságát...

(Constantinus lép be.)

Udvarmester:... Anastasius patricius öméltóságát, a primiscrinariust...

Udvarmester:... és Lomello öméltóságát, a protosparatiust...

(Az urak, miután valamennyien mély meghajlással üdvözölték a császárt, megállanak a trónszék előtt jobbról és balról.)

Ottó: (merev szertartásossággal) Mi Isten kegyelméből az egész római birodalom ura és Jézus Krisztus legalázatosabb szolgálja, Harmadik Ottó, a Sazenius, az Italicus, a Germanicus és Romanus, megengedjük hűséges alattvalóinknak, hogy jelentést tegyenek az ország ügyeiről. (Heribert érsekre néz) Az első szó joga Köln érseké, archilogothesunkat illeti... Add elő jelentenivalódat, érsek!

Heribert: (fontoskodó ember, mély meghajlással) Legfelségesebb császárom, aki felüliottad a régi Róma nagyságát, meg kell vallanom neked, hogy Willigis mainzi érsek magatartása, főként ami legfelsőbb akaratodat illeti, különös, hogy azt ne mondjam ellenséges. Jól tudod, hogy vita támadt közte és a jelenlévő Bernward hildesheimi érsek között, hogy a gandesheimi kolostor felügyeleti joga is, hogy a kolostor mellett új templom épült s most nem tudják eldönteni, hogy a templom felszentelésének szertartását Mainz vagy Hildesheim érseke vezesse le. Jól tudod, császárom, hogy felséges nővéred Sophia, a mainzi érsek mellé állt, szembe helyezkedve valamennyiünk szándékával, elsősorban is a te felségesebb akaratoddal, mert, amint ez nyilvánvaló, másik felséges nővéred, Adelheid helyett ő szeretne e fenti kolostor apátnője lenni. A harc oly heves és elkeseredett, mint annak idején Arnulf reimsi érsek körül támadt vita s félt, hogy ennek Egyházunk egységét megbontó következményei is lehetnek... Hogy tehát megelőzzük az ügyek veszedelmes elmérgesedését, engedj meg, felséges császár, hogy egy bölcs és igazságos zsinat összehívását tartsam szükségesnek. (meghajol) — Ehhez kérem legkegyelmesebb hozzájárulásodat.

Ottó: Fáj hallanunk, hogy felséges családunk tagjai is megnehezítik a császár intézkedéseinek igazságosságát s a birodalom nagy ügyeit semmibe sem véve jelentéktelen dolgokkal hátrál-

tatják Krisztus Egyházának teljes liadálát (ünnepélyesen) A zsinat összehívását az Egyház érdekében engedélyezzük... S erről értesítsd érsek, a pápa ur öszentségét... (Bajor Henrikre pillant) Henrik hercegen a sor!

Henrik: (kemény, katonás módorú ember) Felséges Uram, nincs sok jelenteni valóm, csak annyi, hogy Tivolit megfélemlítettem s parancsodhoz hiven, nem dulattam föl a várost, bár szerény véleményem szerint Mazzolinus meggyilkolásáért ezt megérdemelte volna. A tivolibeli nemes urak félmegtelenül jelentek meg előttem, s színez elé akarnak járulni kegyelemért.

Ottó: Megadjuk nekik... Krisztus születésének ezredik esztendejében nincs jogunk ahhoz, hogy ne bocsáítsunk meg az ellenünk vétkezőknek.

Henrik: Bocsáss meg felséges uram, hogy ellenkezem veled, de Róma népe ezt rossz néven venné tőled... Már így is kiszivárgott a városba elhatározásod s mondhatom, nem talált rokonszenves fogadtatásra. Róma gyűlöli Tivolit s a nemesek birtokokat szeretnének szerezni Tivoli területén.

Ottó: (keményen) Nem fognak birtokokat szerezni! Elég volt a római urak követelődzéséből!

(Ekkor Tuscolumi Gergely lép elő. Hízeglő, kétszínű embernek látszik.)

Gergely: (meghajol) Bocsáss meg legfelségesebb uram, hatalmas császár, hogy beleszólók Henrik herceg jelentésébe, de a római urak kapzsiságára vonatkozó megállapításait tulzónak kell minősítenem Róma, ha kezdetben idegenkedett is tőled, ó, császár, ma már teljesen alád rendeli magát s boldog, hogy ilyen ura lehet.

Henrik: (végigméri Gergelyt, Ottóhoz) Hallomásom szerint, Benedictus gróf, akinek fiát akasztófa alá állíttatad, hogy a gróft behódolásra kényszerítsd, bosszút forral ellened...

Bernward: Erről én is tudok, császárrom...

Ottó: (ingerülten) És a hadaink? Azok nem számitanak? El kell söpörni őket, ha szembe mernek szállani akarattunkkal.

Gergely: (főlényesen mosolyog) Ezt mondom én is, legfelségesebb uram. Mit

jelent ez a csöcselék a te hadaiddal szemben?

Bernward: Római létedre túl rossz véleményemmel vagy a római népről, grófiom... Volt idő, amikor magad is óvtad tőle a császárt...

Gergely: (ravaszul) Az régen volt, érsek atyám... Akkor még nem ismerték legfelségesebb urunknak csodálatos elméjét és kegyes szívét... Ma Róma a császár leghűbb városai közé tartozik...

Ottó: (Gergelyhez) Szaváidban elnéző szeretetet s megnyerő bizalmat érzek, Tuscolum grófia... Róma, ha a nemes urak ma még nehezen tűrik is hatalmamot be fogja látni, hogy én jót akarok, hogy olyan terveim vannak, melyek csak a világ fővárosából valósíthatók meg s hogy én nem zsarnokuk, hanem megértő jó apuk akarok lenni. (Bernward felé) S addig nem mozdulok innen, míg meg nem győzőm ezt a népet szándékom tisztaságáról. Fáj nekem, hogy leghivebb szolgálaim és barátaim között is vannak olyanok, akik akadékoskodnak s nem értik meg, hogy én az országok felett állok, hogy én nem lehetek sem szász, sem bajor, sem görög, hogy én Krisztus hitének vagyok a harcosa, túl a törzseken és nemzetségeken s hogy ez a világ csak akkor lehet boldog, ha egyetlen császár hatalma biztosítja a szeretet szent békéjét. Ezt akarom én, aki először hoztam Rómába idegen pápákat, Bruno unokatestvéremet és Gerbert mestert, németet és franciát, hogy kitepiem ezt a várost a pártoskodások meddő játékaiból s az Egyház nagy küldetésére hívjam fel hű alattvalóim figyelmét, mely nemcsak a rómaiaknak szól, hanem minden népeknek, franciáknak, szlávoknak, németeknek és magyaroknak egyaránt... (feláll) Szeretném, ha ebben az én hűveim segítségemre lennének, úgy mint a pápa, aki nemcsak a tudománvok fejedelme, hanem bölcs az Írás szándékainak megértésében is. Róma a mi székhelyünk, hogy ez a nép is megszereti a császárt, ahogy a császár is szereti őket.

(Ekkor kívül zaj, mogódlódás támad, majd az Udvarmester lép be izgatottan).

Udvarmester: Legfelségesebb uram a pápa ur öszentsége. II. Szilveszter érkezett meg váratlanul... Beszélni óhajt sürgősen felségeddel...

Ottó: Bocsásd be azonnal...

A bácsjózseffalvi domborművek

Ha új domborművet látunk Magyarországon, akkor rögtön eszünkbe jut *Holló Barnabás* remeke is a pesti ferenciek faláról. Az „árvízi hajós“ már olyan *bronz-mércéje* lett a domborműben kifejezett művészi szépnek az összehasonlító képzelet előtt, amilyen *mérce* a hivatalos, egyméteres ezüstbot Párisban.

Wesselényi Miklós mentőcsónakja az 1838-as nagyárvíz vízvonalán úszik. Nemi elégtétel a templom falán kinyílt *bronzvirág* a szennyért, szalmáért és szürketajtéért, amit az árvíz a többi falon hagyott salétromos magassági-vonal alakjában.

A „*madéjalvi vérfürdőről*“ elkeresztelt vérözönnek csak most, 180 év múltán nyíltak ki fájdalmas *passziflorái* a józseffalvi új állomás falán. Művészi elégtétel az oknélkül okozott és férfiasan elviselt szenvedésekért. A józseffalvi domborművek egy kis folyosó két falát és a központi terem négy falát borítják be egy másfélméteres *lambéria* felett. A szemlélőnek úgy tűnik fel, mintha egy újfajta „körképet“ szemlélne, érdekes, belső perspektívából. Tizennégy szinte összefüggő szobormezőben, nyüzsgő menetelésben: a megelevenült, vérző *székely-történelmet* szemlélhetjük. A szobormezők számáról is párhuzamos ábrázolási formájuknál is látjuk, hogy a józseffalvi *magyar-kálvária* tulajdonképpen magyarszavú analógiája Jézus *Kálváriájának*, háromszori összeroskadásának. Ahol Jézust halálra ítélik, ott *Bukow* tábornoknak, a székelyek hóhérjának ítélete hangzik ágyúk szavában. A házából kifüstölt székelység szomorú menete indul el, kereszttel a vállán, ahol Jézusnak vállára kell vennie keresztjét. A kereszt egy emlékképpen a gyimesi szoroson kicipelt útszéli kereszt. A me-

net annyira élethű és művészi, hogy szinte halljuk a zsoltárt és a vándorbothoz verődő varju káromgását. Ahol a vallásos stációkról ismeretes képen *Jézusnak* Édesanyjával kell összetállazkodnia, ott a józseffalvi tüzet látjuk azzal a felsüvítő nosztalgiával, mely végül is a hazatérést eredményezte. A lángoló romok között égő bölcső, kétségbeesett embercsoport. A hinni akarók előtt, a megpörkölődött galambok, összeroskadt galambducos székelykapu, szétört edények fájdalmas tömegén túl megjelenik Jézus Anyja, „*Patrona Hungariae*“, aki öléből át akarja bocsátani egy parázstól megrovátkált kormos híd-gerendán keresztül a megváltó, kicsi Jézust.

Itt van *circnei Simon* is, aki a vallásos kálváriajárás elképzelése szerint Jézusnak a keresztet segített hordozni. A bibliai kép *székely* megelevenedése nem más, mint magyar huszárok vágató csoportja a bukovinai erdőkön keresztül. Lenkey kapitány siet a bukovinai székelekéből toborzott magyar huszárokkal Magyarországra felé. Segíteni akarnak a *keresztthordozásban*. A vezető huszár nyergében kis székely fiúcska ül és az utat mutatja Magyarországra felé. Így folytatódna a ragyogó szobormezők ábrázolásai mindaddig, míg a verőfényes *Goigota* útja elér utolsó állomásához, ahol Jézust sirba teszik. Szívárványos mezőn egy szántóvető székelyt látunk. Az öreg székelynek egy daloló kisfiú segít. Nyakában búzás zsák, énekelve szórja a magot. A nagyszerű kép alatt pedig a bácskai új ének szövege az új székely sorsról:

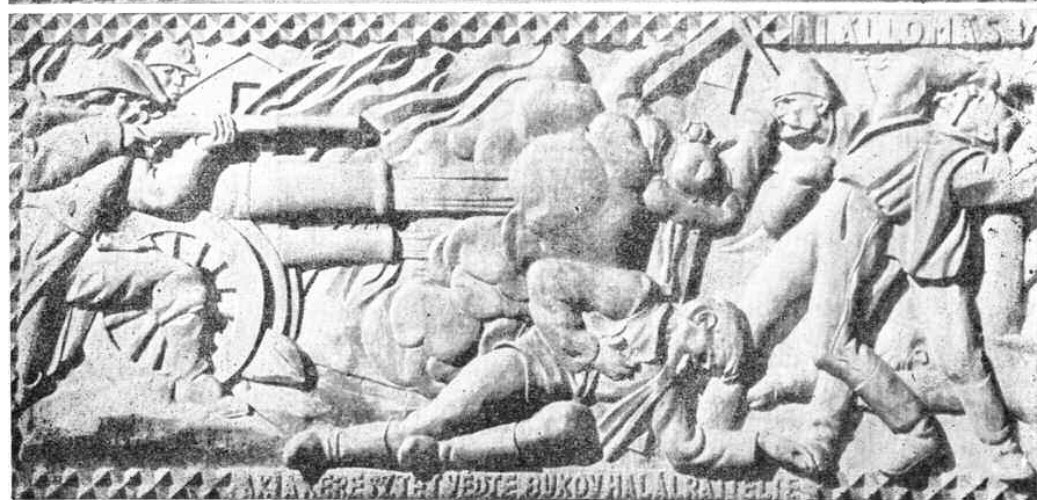
„Szabad földbe magot tettünk,
Minden verést elfeledtünk.“

Dr. Németh Kálmán

A SZÉKELYSÉG
UTJA
JEZUSZ
KERESZTUTJA
LELKÜNK
TÖNTE CSÜGGED
HABÁR TESTÜNK
VERBEN ÁZIK
TEJUTTÓL
A GOLGOTÁIG

Este kopogtattak az ablakomon.

Halk, csendes, gyors kopogás volt. Négszer, ötször verte meg egy ujj az ablaküveget, de oly csendesen, mintha csak egy esőcsepp verdeste volna.

Ritkán álldogálnak az ablakom alatt. Legfőljebb a hajnali órákban mesél egy-egy bőbeszédű szerb asszony valamit vége-hosszanines előadásban, legfőljebb üdvözlő szóra áll meg két ismerős vagy kiabál harsány hangon néhány iskolásgyerek. Nem kell hát törnöm a fejem, ki is zörget ilyen halk, szelid, bebecsátást kérő kéréssel az ablakon.

És mégsem mozdulok.

Könyv van az ölemben. Szemem fut a sorokon, de nem látok. A betűk táncolnak, összefutnak a szemem előtt, a szívem furcsa ritmusú dobogásba kezd, s egy láthatatlan kéz a hátamba öklöz: Kelj fel, menj az ablakhoz!

Nem mozdulok.

Pedig a kopogás újra kiveri csendes ritmusát az üvegen.

Önkéntelenül is megmozdulok. De ennek a mozgásnak nincs a legparányibb zaja sem. Talán nem is mozgottam. Talán csak a gondolatban született meg a mozdulat.

Nincs tovább. A kopogás megszűnt. Távozó léptek verik fel az utca csendjét.

Felsőhajtok.

Furcsa, összetett színezetű sóhaj. Minden ott bújkál benne: felszabadulás, reménykedés, győzelem, nyugalom, öröm és káröröm, jólesés, de ugyanakkor bánat, reménytelenség, jajszó és panasz, amely elsőpri a jóérzést, az örömet, mert elmúlásról panaszskodik, valami szépségnek, visszahozhatatlannak a múlásról, s arról, hogy most már nem ugorhatok fel gyors mozdulattal és nem mehetek az ablakhoz.

Felemelem a könyvet. Olvasni akarok. Falom a betűket, rovom a sorokat. Percek, félórák telnek el. Aztán felállok. Nincs értelme, úgy sem tudom, mit ol-

vasok. Bennyóult családi viszonyai vannak a Claudiusoknak, éberebb elme kel-lene a megértésükhöz. Hagyjuk holnap-ral

Esőváró, szürke nap volt. Csak dél-után három óra, de az Erzsébetliget olyan üres, mintha éppen éjfelet kongat-nának a Karmeliták templomában. Az égen lomhajárású felhők usznak, eső-szag üli meg a tájat.

Szinte érezni vélem, hogy már esik is az eső.

Elgondolkozva járok a néptelen útakon. A padok üresek, sehol egy ember. Csak magam bolyongok fel és alá. Céltalan az útam, mint ahogy céltalan az a vita is, amit magamban folytatok. Hiszen, ha fennhangon mondanám, hiszen ha ahhoz intézném, akire tartozik. De csak magamnak mondogatom, csak söp-rögetem, gyűjtögetem a sok apró szó-foszlányt, epizódtöredéket, a múltból elő kapart emlékhulladékokat, mind mind vélt bizonyosságait annak, hogy hozzám tartozik, egy percre még el nem távozott tőlem. Tudom, hogy értelmetlen ez a játék, meddő ez az önáltatás, mert a jó-zan percek napvilág vakító fénnel su-gározza be ennek a kis ügynek jelenték-telenségét. Tudom, és mégis. Gyűjtöm az emlékeket, halmozom a múlt epizód-jait, hogy még kapaszkodjak, még tart-sam magam, még, csak egy kis ideig még.

Leülök egy padra.

A közelben két kis lány álldogál. Egy szőke meg egy barna. Az előbb még ját-szottak, valami, a felnőttek számára ért-hetelen játékot, s most mulatságuk-ban megzavarva, bámészkodó szemmel vizsgáltnak. Kitaró figyelemmel néz-nek meg tetőtől talpig. Mindezt megviz-sgálnak. Hajamat, táskámat, a padra he-lyezett könyvet, fehér-kék szandálomat, tarkavirágos ruhám minden egyes virág-ját. Valahogy úgy érzem, nemcsak ruhá-mat, lelkembe is belelátnak. És csodál-kozó tekintetükből kiolvasom a kérdést:

Hát te? Csak így ülsz? Így, egyedül? Sokáig néznek. Aztán elunják. A kisebbik, a vékonyka szőke elunja a hallgatást. Megrázza a fejét, hogy soványka varkocsa csak úgy repked. Odafordul társához. Vékony csontocskájú, átlátszó erű keze gyors mozdulatot ír le a levegőben: Hagyjuk ezt! — mondja ez a türelmetlen mozdulat, s társa, a barna, teltarcú kislány engedelmesen veszi le rólam tekintetét.

— Játsszunk! — mondja a szőke — Szóval enyém a kapu, az a két pad ott ni, meg az út a falig. A tied az út a kövezésig és az a két pad.

— De most odaült! — villan felém a teltarcú kislány szeme.

A kis szőke elgondolkozik. De ottléttem, úgy látszik, nem zavarja meg számítását.

— Akkor a következő pad.

— Az messze van.

— Miért lenne messze? Eggyel van csak arrább.

— De közben van az a pad is!

Ez érv. A szőke is belátja az érv igazságát. Megint elgondolkozik. De máris megtalálja a megoldást.

— Akkor az a két pad legyen a tied. — mutat két távolabb levő padra.

— Az a két pad és a kövezetig az út.

A barna habozik. Nézi a padot, nézi az utat. Láthatólag nem tetszik neki a megoldás. Megrázza a fejét. Nem energikusan, nem lázadóan, inkább valami csendes, lázító nemakarással.

— A kaput add nekem!

— A kaput? — vékonyodik el a szőke amúgy is magas régiókban járó hangja — A kapu az enyém. Te vedd inkább a lépcsőfeljáratot.

A barna nem enged.

— Az messze van. A kaput akarom! — mondja csökönyös elszántsággal.

A kis szőke megrázza a fejét.

— A két pad, a kapu és az út az enyém. Tied a lépcső, az út a kövezésig és az a két pad.

A barna hallgat. És hirtelen csodálatos változáson esik át a pufók kis arc.

Hirtelen állá támad. S ez az előbb még láthatatlan áll most hirtelen előremered.

— Akkor nem játszom! — mondja.

Súlyos, pörölycsapású szavak. A csend elnehezül tőle, zivatarral telítődik meg.

A szőke szeme tágramered. Arca vörös lesz, aztán elhalványodik. Szólni akar, de a félignyitott szájban bentragadnak a szavak.

— Akkor nem játszom! — ismétli meg a barna, s szava talán még súlyosabb, mint az előbb volt. Szinte érzi, élvezi szavainak hatását, és várakozó figyelemmel tekint a szőke arcába.

Amannak olyan lesz az arca, mintha a lélek tükre lenne. Csodálkozó tehetetlenség, méltatlankodás, harag, s engesztelni akarás és dachá fulladó kérdés szánt végig rajta. Aztán sovány jobbválla a magasba szökken, Elfordul.

A barnát meglepi ez a mozdulat.

Tanácstalanul nézi a neki háttal álló kislányt. Vállá kissé előbbredül, mintha lépni akarna, mintha a meg nem induló lábak helyett az egész test akarna mozgásba hajolni, de azért nem mozdul. Egy perctöredékig állanak így. Háttal a szőke, s csodálkozó, bizonytalan testtartással a másik. Végül a barna is megfordul.

— Szervusz! — mondja.

De hangja már vesztett biztonságából. Már nincs meg benne a pörölycsapásszerű zengés, a konokság is kiesett belőle. Meglágyította, bizonytalanná tette a reménykedés, a visszahívás hiu reménye.

A szőke nem felel. Nem is fogadja a köszönést. Áll háttal, mint valami szoborba merevített harag.

A barna kislány most megindult. Lassú, fáradt csöndességgel megy, mintha csak várná, remélné, hogy az éles hangocská majd rákiált, visszahívja, megengeszteli. De a szőke nem szól. S az út kavicsa fájdalmasan nyikorog a távozó lépte alatt.

A szőke hallja a távozó lépéseket, s nem fordul meg. Csak szeme villan meg a félrefordított arcában, csak keze szorul hirtelen ökölbe. Aztán újra magasbaszö-

kik a jobb válla, és ő is megindul. Ellenkező irányba megy, a kapu felé. De az ő léptei biztosabbak, gyorsabbak. S mielőtt a barna elérné a lépcsőfeljáratot, a kis szőke már ki is fordult a kapun. Viszsa se néz, hátra se tekint, megy dacos fejtartással, kiegyenesedett háttal.

A lépcsőkön még ott lépked a barna, aztán ő is eltűnik. A kert üres. A két kislány elment. Ki erre, ki arra.

Mosolygok.

Aztán hirtelen vasmarokkal fogja össze valami a szívemet.

A kapu!

Egyszerű, zöld kapu, nincs rajta semmi csodálatos, semmi különös. Ott áll bűvösen, hidegen, friss zöld festésében. Konok egykedvűséggel áll őrt a park be-

járatánál, mintha nem látott, nem hallott volna semmit. A kapu . . .

Soha se hittem, hogy a szív valóban fájni tud. Fizikai fájdalommal fájni. Ez most fáj. Tűrhetetlenül, elviselhetetlenül fáj. És úgy érzem, mintha az az esőcsepp ami most a kezemre hullott egész a szívemig szaladna és fagyos hidegvérével megdermesztene bennem mindent. Pedig nem történt semmi. Két kislány játszott, két értelmetlen kis gyerek összeveszett egy kapun. Egy tárgyon, ami elérhetetlen, ami soha sem lehet az övék. Egy kapun.

Tegnapelőtt volt, így volt.

De ha elmondanám neki, neki a Férfinék, megértene-e vajjon?

KÜLÖNÖS UTAZÁS

*Most elmondom a döbrent perceket,
Mikor a gyertyám alig sercegett.
A testem alélt mázsás kín alatt:
Hogy hol vagyok, a földön, föld alatt,
Már alig tudtam, csak a lelkemet
éreztem még, hogy árván lebegett.*

*Hogy ki voltam, az életem mi volt,
az emlékeimből egészen kifolyt.
Mint üres hordó kongott csak a test,
hádba mondták: nézz ránk egvenest,
a szemem, szívem, agyam, idegem
csak azt dadogta: minden idegen.*

*Oly göggel néztem pusztuló husom,
mint idegen, ki felette uszom
és mondtam is, hogy mit sírok. minek?
A testem magy a gyilkos semminek.
Én nem ez voltam, jaj, a test csupán,
itt olyan volt, mint elviselt ruhám.*

*Hogy mi a lélek, fel nem foghatom?
de jól éreztem azon a napon.
nem féltam, sirtam, bátran álltam ott,
nem sajnáltam a lebukó napot.
nem érdekelt se föld, siker, remény,
egy más-világi hitben éltem én.*

*Gyermekkorom vad tájai felett
sodort a szél, mint kőszá levelet.
Ez volt a bucsu: néztem boldogan,
a sok kazal, fa, ember, hogy rohan,
hogy ők rohannak, én szállok-e csak,
jaj, nem tudom, a titok ez maradt.*

*Most könnyű szívvel megyek már tovább,
és nem kívánom már hírét, borát.
Minden enyém és semmi sem enyém:
a tücsök dala, hold a jejenyén.
a szálló füstöt ép úgy szeretem,
mintha egy télen fűtene nekem.*

*Nincsen hasznos és haszontalan sincs,
a börtönön sincs zárható bilincs.
a világ vége? — vén mese, gyerek:
a végtelent a véges egye meg?
Lelkem repül és szárnyal szabadon,
én már a sirban bátran alhatom.*

Bárdosi Németh János

Félve nyulok e kötet után. Nem követünk-e el szentségtörést, midőn ennyire előtérbe állítjuk Jászai Mari emberi arcát — tizenhét évvel a halála után? Igaz, hogy a halottnak egyformán peregnék percek vagy évtizedek. Nem számít: most nyulnak-e bele lelkének forró kelyhébe, vagy husz-harminc év múlva, mikor lefoszlott róla minden hus-vér-iz. Jászai megbírja a közelt és nagyítást. S mivel éppen most lett divat a mult emberibb szenvedéseibe elmerülni. — fordulhatnánk-e megnyugtatóbb helyre elveszett ideálokért, hív rajongásért, emberségért?

Mert nagy művész csak nagy lélek lehet. Ezt a tételt igazolja egész élete során s naplójában is így nyilatkozik: »A többiek nem érhetik el az én magaslatomat, mert ők az emberségükre nem vigyáznak. Mit ér a művész, ha az embernek nincs sulya?« Alexander Bernát — saját bevallása szerint — egész művészeti elméletét jóformán róla másolta. »Jászai rendkívüli intuícióval meglátta Shakespeare alakjait — írja róla a Greguss-díj kiosztása alkalmából —. Meglátta őket az ő rendes emberi méretet meghaladó nagyságukban. Itt nincs megfigyelés, nincs összetétel, vagy a rendes nagyságunkat egyszerű nagyobbitása. Ily nagyságokat csak az tud meglátni, aki azt a saját lelkeiben megtalálja. Jászai Mari azért nagy művésznő, mert nagy ember, igaz, ideális, a fenség érzetével lelkében.«

Ennek a tükörnek a képében kell látnunk Jászai Marit, Európa legnagyobb tragikáját. Olyan nagynak, hogy minden egyéb körüle mellékessé válik. Részletkérdéssé, ami nem fontos. Jászai nem szorul rá, hogy elfeledjenek valamit belőle, hogy ne menjünk bepillantani életének bizalmasabb redőibe. Mennél több oldalról ismerünk meg valamit, ami érték, annál gazdagabb képünk lesz róla s Jászai Marit is a féltve rejtettség csak kisebbiteni. Mentetgetéssel megsértjük őt, aki törekvéseiben oly ünnepélyes és tiszta. Egész magatartása, sárvonalasága, eszének kivételessége magasan ember

társai fölé emelik. Ő maga volt Elektra és Medea és a többi mind, a nagy Shakespeare-hősök, szertelenségeikben, szenvedélyeikben, hibáikkal és erényeikkel, a hájos szendétől az üvöltő Learig (mert ezt is szívesen eljátszotta volna) — a szerelem ezer lehetőségeivel és változatával. Mind az ő vérével táplálkoztak.

Színházi körökben — hirlik — közismert róla az az egészen vad, embertelenül barbár história, hogy Kedvesének — szakításkor — visszaküldte egy kis kanári madarát, kitekert nyakkal. Ez az eleven husba vágás, a szerelmében megbántott nő bosszuja, mintha csak főpróbája volna Medeának. Ezt az érzést kitapintani raffinált, kegyetlen alkalom lehetett. Igaz, hogy Jászai csak 1887-ben játszotta Grillparzert, de már jóval korábban szorgalmazta az euripidesi Medeát. Így e feltevés talán nem is annyira lehetetlen.

»Entmenschte Wildheit«-ről szól a bécsi Fremdenblatt elragadtatott kritikusa a Medeával kapcsolatban.

De hogy is tudná magát beleélni nagy szerepeibe, ha nem volna meg benne az alapieltétel. Természetében a távlatok. Féktelenség. Üvöltő viharok.

Tisztelnünk kell olypmusi méreteit, melyekben művészetének és egyéniségének félelmetesen szuggesztív rázza rejlett. Szenvedélyes. örökösön harcban álló természet, és mégis kiszolgáltatott. Késérő, tépelődő, vadul panaszos. Az Igazság örök harcosa. (»Vallásom az Igazság«). Csak így ismerhetjük meg az embert minden mélységében és nyomorában: tulajdon magát ezer formában. Mert minden kísértő és kísértett más szerepet váltott ki belőle. »Hol a régi? Honnan jön az új? — kérdi. —. Ez ember elbámul önmaga látán. Én voltam, aki ezt véghezvittem? Hol volt bennem eddig ez a képesség? Ez az ijesztő indulat és határtalan önfeláldozás? Ez a félelmes, fekete gyűlölet? Ez a másért megsemmisülni vágyó szerelmi lángolás?«

»Telhetetlen lélek« — mondja önmagáról.

S mi is csak úgy ismerhetjük meg benne az embert, a kivételes egyéniséget, ha közelebb férkőzünk hozzá, s nem hagyjuk őt klasszikus távolban, csak mint színészt ünnepelve, csak azt mentve meg a feledéstől. Így grammofoonlemez, képsorozat maradna belőle, s l'houite-émlékké sorvadna, szavak kegyelemkenyerén. Kosztümök rongyaiba fulladna ez a nagy szív.

Mely pedig csak lobogjon, szálljon. Jászai úgy él, ha lobog: hibázik és gyötrődik, vezekel; támad és nevel; fékez és igazolja magát, fíradhatatlanul. A lelke szél a levelekből. Elevenebbül és igazabban, mint az Emlékiratokból, mert közvetlenebbül és őszintébben. »Nem akarok igazolatlanul maradni.« — írja Kassainak. Ez a kifejezés nem véletlenül került a tollára. Ez az attitűdje mindvégig: önmagával és másokkal szemben. Röstelheti boldoráit, türelmetlenségeit, erőszakosságait, de a szégyenig nem kell jutnia soha. »Ezek a bűneim sok nagy szenvedést okoznak nekem, holott, ha a teljes lemondás bölcseségével bírnék, — mint már ille, — nem kellene ezeket a kinokat szenvednem. De hát gyözködöm magamon Gyözködöm.« S a mennyi az igazolás, annyi vád esik a másik oldalra. Erőtéljes lény: alapfeltétele Istenáldotta tehetségének a Csodának, ahogy ő nevezi. Szenv és szenvedtet, tragikus tragika.

De figyeljük csak meg levelei hangjának szerfelett, szinte keresett udvariasságát, mely az állandó és tudatos lefékezés jele. Tudja, hogy ketrecbe zárt vadállatot hordoz magában s kénytelen beletrödni. A közönyt és nyugalmat nem ismeri. »Csak két dolog van, ami tűrhetetlen rám nézve: közömbös ember és tollas ág.«

De éppen az »igazolás« szempontjából érdekesek e levelek, mert bizonyos vonatkozásban valósággal korrekturák. Vagy talán lelkes és megható levelei. Prielle Kornéliához nem igazítja-e helyre azt a majdnem ellenszenves képet, melyet a későbbi, már fanyar szívű Jászai rajzolt róla Emlékirataiban? Pedig ez az igazi: a rajongó fiatal és hálás, aki még frissen emlékezik az elvett jókra. És ez az, ami méltó hozzá. Ilyen korrektura számba me-

het a Kassaihoz címzett levélköteg is, melyben jólesően cáfol rá (már saját boldogsága szempontjából is) az Emlékiratok zord képeire, stb.

Direktorai, elmúlt szerelmei is megnyugodhatnak. Nem éri őket sérelem a múlt szélfuvástól. Ezek csak érzelmi sodródások. S tudjuk, hogy hála a feledést különös buzgósággal szolgálta az Idő. Bár nem hálátlan természet. De lázasan dolgozó agya és fantáziája inkább a jelent becsülte, mint a múltat; a csalódást tárolta a jóérzés rovására. Az önigazolásnak egy fajtája ez is, hogy amin kereszttülepített, annak szinte természetszerűleg kellett összezsugorodnia. S következett az átfestés a részletek ríktó felnagyolásával (plakátstílus) vagy teljes megsemmisítésével. Szerencsére, a levelek szembe szállnak a tagadóval és vádaskodóval.

Akadnak viszont levelei, melyek a pillanatnyi fájdalom, vagy indulat szülöttei. Ezek sem bántók végeredményben. A művész gyermek és naiv. »Jaj annak a művésznek, akiben nincs naivitás,« — mondja ő maga. Ha pedig egy isteni gyermek pillanatnyi haragjában azt találja mondani valakire: Csunya bácsi, — attól az a bácsi még nem lesz csunya. Ezt mindenki tudja.

De úgy látszik, mintha mégis mentegtném, pedig csak magyarázom.

Jászait — páratlan diadalai mellett — sok csalódás érte a művészpályán, ami éppen rendkívültségével függ össze. Hisz neki is alá kellett magát vetnie az idő, a kor és a divat rostájának, amit nehezen tűrt ez a »lázadó és arisztokrata, — ahogy Rédey Tivadar őt nevezte, — mindig kereső és egyben a legösibb értékek továbbadója.« Az ő stílusa el nem avulhat, mert zsenije örök. De szerepeit elvették tőle s néznie kellett azokban »avatatlanok vergődését«, tűrnie, hogy »kihasználatlanul hagytak egy ekkora tőkét egy vállalkozásban.« Ami helyrehozhatatlan hiba, hiszen közben teltek az évek (az ő legdrágább éve) — a maga és a nemzet nagy kárára. »Tűt kellett élnem a tehetségem szolgálatát« — panaszkolja. Kétségbeesítő és lealázó érzés. Hogy a Lady Machbeth

nem volna korhoz kötött, — persze naiv öncsalás, de mégsem szerepmohóság szolt belőle, hanem komoly értéktudat.

»Cda merték adni másoknak azt a szerepemet, amelyről még magam is elhiszem, hogy nincs a földön, aki megközelítene benne.«

Ezt vallja Medeáról, melynek dicsőisége újra visszatért később. Hatvanhét éves korában játszott utoljára, zsufolt házzal. Ünnepezték, mint huszonöt évvel azelőtt.

De a meddő küszködés idején érthető volt néhány levelének izgatott, érdes hangja egyik-másik igazgatójával kapcsolatban. Ezeket a leveleket a béke kedvéért el is lehetett volna hagyni. Részben eléggé közismertek, részben talán fölösleges őket ismerni. A pört amugy is Jászai nyerte meg; az Idő végérvényesen őt igazolta. Hiszen még kollegái, mint pl. Csillag Teréz is így nyilakoztak róla: »Jászait még akkor is játszani kellene, ha toloszékben vinnék a színpadra.« Hat idevágó sor valóban elmaradhatott volna a Szomoréhoz írt egyik levélből. E részben Halász Gábor példáját idézném, aki észrevétlenül hagyott el egyes neveket, szavakat, félmondatokat Justh-naplójának kiadványából; ez nem sok és mégis elkerült vele nem egy surlódást.

Elmaradhatott volna a levelekből egy-két kevésbbé jelentős is. Miháisi Mimi nagyobb levélcsomójában kissé türelmetlenül lapoztunk, bár nem egy figyelemre méltó megjegyzéssel örvendeztetnek meg. Kiadásukat ilyen tömegben, (a Nemzeti Múzeum kéziratárából) inkább a kényelem diktálta. Nyugodtan ki lehetett volna belőlük cserélni egy párat s még néhány más levélkét érdekesebb és közzé nem tett anyaggal.

Hanem azért köszönettel tartozunk Kozocsának sok becses értékért, amit megmentett számunkra. Laczkó Aranka, Csiky Gergelyné, Hubayné, Rottné, Ambrus Zoltán, Andaházy-Kasnya Bóláné, stb. levelei Jászai művészeti lelkiismeretének és emberségének ritka szép megnyilvánulásai. Koturnusban született szív dobog belőlük hihetetlenül élően. Megismerjük: te-

livér jóságát; szív- és ész találkozását («A szeretet a legfenségebb a földön. Az egyetlen, ami megédesíti az életet — és ha az ember magánál is gyöngébb és szánandóbb férgekkel egy kis jót tehet), — toporzékoló kötelességtudását, («Ez a rongy test olyan gyöngö. Tízszor többet kellene kibírnia») — kulturszomját (az egyik Falk-levéiben a színész általános művelődésének szükségességéről nyilakozik), — önfeláldozását, európaiságát, remegő hazafiságát.» (Budapest külsőleg teljesen nyugodt, csak a lapokat várjuk kicserépesedett, lihegő, nyitott szájszélekkel (1914). Az asszonyok kurzusokat hallgatnak . . . Irsayné emberfölköttit dolgozik. A nagy veszedelem hallatlan szép tetteket vált ki az emberből.)» Ő maga is kórházból kórházba rohan híres élelmiszerzacskóival és szavalaival. Visszatér a gyermekkori hősies kis markotányosnő, megfésült kiadásban. Élvezzük humorát, amit másokban olyan nagyra tartott s magánál, mint elérhetetlent nélkülözött. («Aki élcetni tud, az élet tetején áll») — s megismerjük rezignált bölcsességét, megható szerénységét («Csak ne legyen az ember tulkevény és ne követeljen tökéleteset sajátját magától, hanem illeszkedjék bele némi alázattal embertársai munkakörébe a maga szerény kis kockaköveivel és megtette a kötelességét.»)

Igaz, hogy különös pesszimista megjegyzést fűz hozzá: »Mert bizony, aki meg akarja tenni (csakis az emberi kötelességet), annak készen kell lennie rá, hogy a marásra mindig készen álló ebek rárontanak és megmarják. Csak az árnyékban télen ülő, maguknak élő önzők kerülnek el az ostorozást.«

Levegőre hagytuk szerelmeit. Megijedünk tőlük? Nem hiszem, hogy erre ok volna. Művészléleknek különben is ösztöne a kitárulás és nem hogy elburkolja magát. Csak nem ilyen pongyola közvetlenséggel? A költő kisebb és kevésbbé nagy élményeit kisebb és kevésbbé nagy versekbe szedi s így megkötözve, rim és ritmus zárt csokrában, kellő ünnepléységgel nyújtja át az olvasónak. Mert fő a forma. »Máriád a lábaidnál«, — Jászainál elbűvölő szerelmi arabeszk, de nem költe-

mény, s inkább kaján mosolyra csábít, mint meghatódásra. A rajeci levél (már két helyről ismerjük) egyébként is bombasztikusan hat. Felvonul a katolicizmus egész arzenálja érzelmeinek lávaömlésében. »Mert téged megnevezni minden szó profán«. Hímnikusnak szánt vallomását még Emlékirataiba is belemásolta kunkor és egyéb sóhajok elhagyásával. De elhagyjuk, ami neki olyan fontos volt? Önkényesen töröljük késői szerelmét, melyet utólag sem tagadott meg? Ha hinnénk neki, ez maradna egyetlen komoly szívügye.

De a levelek megrétfálják. Felvonulnak ellene. Csupa koronatanu Mert forró valóság voltak mind, egykor, — szíve kis objektumai, kikhez csak a teljes megsemmisülés furorával tudott közeledni; alázatban nagylelkűsége nemismert /határt, — míg a lütvölet tartott. Csak mikor már az foszlik, — fogy a rajongás és nő a megfigyelő képesség. »A nagy közelség mindig kijózanított és csömört hagzott bennem.« Laposra törpülnek a hősök az emlékezés lemezén. »Kis hercegem vagy nem ad a lelkéből, vagy nincs neki«, — aggodalmaskodik a kiőzanódás fél-utján.

Szellemes és már tudatos humor bujkál a Szomorj-levelekben. Nem az elsőben: Ott még kellő az áhitat. A megszólítás: »eleven lótszvirágom« (levelét a püspök-fürdői tó valóságos lótszjai inspirálták,) — de 18 évvel később már csak »beteg gyermek«-nek becézi, bár — mi tagadás — még mindig »gögös arisztokratá«-nak. A hang köztük gyengéd és meleg maradt, egy kis fölényes és játékos ironiával vegyest. Most már a hajába is belekap. »Tudja, az a szegény Oscar Wilde is közepén választotta el a haját és önmagát

dicsőítette.« Még versbe is szedi kötődését. Fél és utál furcsa emberrel lenni, — írja s visszatérő picli hullámokkal ráspiccel a fejére. »Nem viselhetné azt aválasztékot valahol másut? Ahol én nem lát-nám?«

A Reviczky-levelek lágy duruzsolása csupa fiatalos gyengédség és melegség, ami részben a tüdőbajosnak szól, részben a költő szemérmes tartózkodását visszhangozza.

Bartók Lajos levelei inkább csak a másutt kapott információkkal keltik fel érdeklődésünket.

Kozocsa kiválóan óvatos bevezetésben pompásan igazolja a kiadványt (mintha előre fedezetet keresne.) A fényképek közt sok az ismeretlen, sajnos a bélyeg-formátumnak inkább feltár-, mint műértéke van. Kassai Vidor mázsolmánya helyett inkább az eredeti fényképet közöltem volna Váradi Iskarióthjának Magdolnájáról. Elektra két felvétele tévedésből kerülhetett a Medeaák közé. Néha nem ártana egy-két magyarázó szó sem. Ami pedig az idegen szavak helyesírását illeti, ezzel sehogy sem értünk egyet. Elírások, pillanatnyi tudatlanságok nem lehetnek Jászaira jellemzők. Ez nem kritikai kiadás. Itt is segíthetett volna a láthatatlan kéz.

Jászai kisebb tanulmányai közül akadna egy csokorra való abból, ami nem fért bele A tükröm és a Színész és közönség című kötetekbe. (Niobe védelmében, Lady Machbeth, nyelvészeti cikke. Az ivad (1878!), bizonyára Szarvas Gábor hatása alatt stb.) Nem volna érdektelen ezeket összegyűjteni és kiadni.

Rédey Mária

Képzőművészet

A Muravidék művészeti emlékei

A Bácskával együtt felszabadult Muravidék a magyar egyházi művészet egyik legdúsabban termő területe. Mivel a vidék a törökök dúlásának kevésbé kitétt terület volt, annyi nagyrészt egy korszak-

Muravidékre a műtörténészeket és a műélvező közönséget.

A *nagytótlaki kápolna* 6.55m-es átmérőjű *román* rotundája az égerfák zöldjében tovarohanó Kebele patak völgye felett, bükkös, fenyves domboldalon nyújt feltűnést okozó látványt. Hajdan temetőkápolna lehetett. Belső falának bengerén sekély fülkék mélyednek be, felül a falhengert téglakoszorú fejezi be, e fölött pedig félköralakú kupola emelkedik ki. A külső fal élénkítésére sekély pillérek és fogas kiképzésű téglakoszorú szelgál. Harangtornyot csak a későbbi korban kapott a nyugati oldalához, s ez hátrányosan változtatta meg az érdekes épület képét.

A *bántornyai őtemplomnak* csak a szentélye maradt fenn a *román* korból későbbi templomba beépítve, amely idős hársfák árnyékában, árvízmentes magaslaton emelkedik ki. Az eredeti épület négyyszögletes 10×15 méter hosszú hajóból állott, vízszintes famenyezettel volt fedve és a keleti oldalon félkupolával borított apszisszal lezárva. Az apszis falát öt, befelé fokozatosan mélyülő fülke díszítette.

Ezt az eredeti templomot a XIV. század második felében átalakították úgy, hogy az eredeti hajót két keresztalakú, bordás és félkörívű menyezettel befedték, a kupolát pedig felfelé kiszélesítették, hogy csúcsíves alakot kapjon. Kerek külsejét is körülnyesték, hogy a *gotikában* szokásos szentélybefejezést nyerjenek. Tornya három oldalról szabadon áll. Sajnos falfestményeinek legértékesebb része, az úgynevezett Szent László-sorozat a *padlásra* került, amikor az eredetileg lapos menyezeti templomot boltívesre alakították át. A barokk korban kapott kegykép is, amely ma a legszebb muravidéki barokk oltárkép.

A nagytótlaki román temetőkápolna

kot jellemző falusi temploma maradt fenn épségben, amire csak Itáliában találunk példát

Legrégibb templomai, a XII.—XIII. századból a nagytótlaki kápolna és a bántornyai őtemplom, román stílusban épültek. A XIV.—XV. századból fennmaradt mártonhelyi, veleméri, csendlaki, muraszombati, bagonyai, vízlendvai, borházai, péterhegyi és domonkosfalvai templomok pedig mind a magyar gotika alkotásai. A barokk korszakból azonban csak a belatinci és alsólendvai templomok emelhetők ki. Tehát a gót korszakot képviseli a legtöbb emlék. Ennek a kornak gazdag falfestészete csábítja a

Ezt az őtemplomot ma már istentiszteletre nem használják. Mellette ugyanis a század elején háromhajós *román bazilika* épült, nyitott menyezettel, tehát lát-

Lovagi sírkő a csendlaki templom falában

ható tetőszerkezettel. Ebbe tették át az őtemplom kegyképét és felújított barokk felszerelését a főoltárral együtt. A főoltár szobrai Szent Istvánt, Szent Lászlót, Szent Imrét és Szent Lajos francia királyt ábrázolják. Ez a párosítás nyilván az Anjou-korra utal. Az új templom homlokzatán a bizánci Krisztust ábrázoló mozaik ékeskedik, amely a velenicei Szent Márk templom Salvator Mundi jának hű mása. Az új templom oldalhosszanti összeköttetésben áll az őtemplommal, s nagy befogadóképessége Bántornyának, mint a vidék régi búcsújáró helyének jelentős szerepére mutat.

A bántornyai őtemplomnak XIV. század végi gotikus átépítésű formája a *magyar falusi gotikus templomok* típusa. Ez a hármastagozású egyhajós, homlokzati toronnyal ellátott, sokszögalakú boltozott szentéllyel rendelkező templomtípus a magyar falu népének egyszerű, de szerény eszközeiben is művészi templomépítési formája, amely szerte el volt terjedve az egész országban, amint azt dr.

Bercsényi Tibor a Szépművészet 1943. évi szeptemberi számában kimutatta. Egyáltalán nem muravidéki specialitás ez a forma, mint a szlovén Stelé hiszi, meri pontos mása megtalálható a székelýföldi Csíkdélnén, a felvidéki Cserhátsurányban, valamint romokban heverve szerte az Alföldön, így például Zeleméren. A fent említett tanulmány összehasonlítás céljából hozza is a mártónhelyi és a zeleméri templomok alaprajzát. Nyilvánvalóan arról van tehát itt szó, hogy a Muravidék művészete a középkori magyar művészet logikus része. Ez a tény pedig rámutat a jugoszlávok által elesatolt Muravidék ősi magyar jellegére.

A fent említett típus legfontosabb muravidéki képviselője a sűrű hársfák lombjaitól eltakart *mártónhelyi templom*, melynek eredetileg négyszögalakú, vízszintes famenyezetű hajóját ma barokk boltozat fedi. A hajó belső terét csúcsíves diadalív választja el a keresztboltozatú, egyboltszakaszos szentélytől, amelyet kívül támasztópillérek élenkitenek. A barokk korból való az orgonakarzata is.

A muraszombati várkastély barokk portáléja

Nyugati homlokzatát hatalmas, ötemeletes torony díszíti, melynek ablaknyílásai felfelé mindig tágulnak és a legfelső mű-

vészi lóherekerettel zárul. Szabadon álló sarkait szintén pillérek támogatják. A barokk boltozatú sekrestye a szentély északi oldalához csatlakozik.

A belatinci barokk templom bejárata

Ugyanez az elrendezés jellemzi a már volt anyaországi területre eső *veleméri templom*ot is, amely a szentély és a hajó páratlan összhangjával tűnik ki és árnyas erdő szegélyezte domboldalon nyújt felejthetetlen látványt. A *veleméri templom* ismét azt bizonyítja, hogy ez a templomtípus nem helyi jellegzetesség, hiszen Velemér már színmagyar lakosságú község. Nagy arányosságot mutat a *csendlaki templom* is, valamint a gotika utolsó éveiből a *vizlendvai, borházai, péterhegyi és domonkosfai templom*.

A bagonyai és muraszombati templomok új templomba beépítve maradtak fenn. A *muraszombati gotikus ótemplomból* a szentély és a torony őrződött meg. A XIX. század végén és a XX. század elején ismételten átépítették úgy, hogy a torony ma óriási magasra került, s ezzel legkiemelkedőbb pontja lett a Muraalföldnek. Az épület ma háromhajós, s a főhajó szélességét és hosszúságát felvevő

kereshajójával latin kereszthez hasonló termet mutat. Külseje egész különleges formává képződött ki, s az *összekapcsoltan körülhúzott épülttömegnek* típusává vált. Mindenesetre nagy világosságú és szép térhatású templom. Valamivel idősebb nála *Muraszombat evangélikus temploma* újgotikus stílusban.

Az új bagonyai templom a Muravidék lábánál elterülő magas domborsor legkiemelkedőbb pontján a Muravidék legszébb kilátóhelye. Belsejében meghagyták a régi gotikus ótemplomot, amely ma kórus alatti térnek és kórusnak szolgál. Az új templom egyhajós, négyszögalakú épület. Egyenes menyezet feddi kerámiával díszítve. A menyezet négy erős oszlopon nyugszik. A jugoszláv megszállás idején építette a szlovén Plečnik kétségtelenül ügyes elgondolással. Tornya azonban vasbeton erődnek készült, s harangfelhúzó szerkezete ágyúfelvonásra is alkalmas. Idegenül és gyökértelenül emelkedik ki a vidék magyar művészeti formái közül.

A fent vázolt román és gotikus templomok nagy részének belsejét falfestmények borítják. Éppen ezek bizonyítják, hogy ide, az ország délnyugati szögletébe is eljutott Budának, a királyi udvar világának stílusa és hatása. Ezek a falképek, mint „a szegények bibliája” az írni-olvasni nem tudók számára mondták el a kereszténység szent könyvének eseményeit és a magyar szentek legendás életét.

A XIV. század végéről valók *Velemér falképei*. Bár a rajz fogyatékos és a színezés halvány még itt, de a jellemző-készség már jó. Egyébként itt találjuk az európai falfestészet legrégebb önarcképét, regedei Aquila János alkotását. Különösen feltűnik a három királyt Mária trónja előtt ábrázoló kép a halványzöld, lila és fehér ruhákban pompázó alakok élénk gesztusával és a lovak ritmikus lépkedéseivel. Az angyali üdvözlés, az Utolsó ítélet és a Kálvária emelkedő még ki a falképek sokaságából.

Művelődéstörténeti szempontból *Bán-tornya falképei* a legjelentősebbek. A

különböző színezés és a rajz itt már több szerző kezére utal a XIV. század első és második feléből. Az Atyaisten, Zenélő angyalok, Apostolok, Mária koronázása és a Csodás halászat mellett a templom padlására került Szent László-falképsorozat a XIV. sz. végéről a magyar kultúra erős muravidéki hajtása

verékéből származó őssztónusa Aquila jellemzője, aki itt nemcsak festő, hanem építész is volt a XIV. század végén. A falképek legnagyobb része Szent Márton életéből örökít meg jeleneteket, s talán Szent Márton halála a csúcspontja Aquila művészetének.

Nagyítottakon két réteg festményeinek

A borházai késő gotikus templom

A sorozat a szakállas és feltűrt karimájú kalapot viselő kúnokat üldöző magyar sereg bemutatásával kezdődik, akik csupasz arccal és hegyes sisakban fallal kerített város kapuján özönlének ki Szent Lászlóval az élen, míg a kún az elrabolt lánnyal messze elől nyargal. A következő képek a lány és a kún erdei idilljét, a kúnnal való küzdelmét, végül Szent László harcát jelenítik meg, hogy a sorozat végén a győztes László királlyá való koronázását mutassa be a festő. Szent László pajzsán az Árpádok címere ékeskedik. A képsorozat eredetije a nagyvárad katedrálisban lehetett meg, amelynek maradványai a középkori Magyarország különböző templomaiban vannak szétszórva, s így jutott el a nyugati végekre is. Sajnos a bántornyai padlásra csak rozoga lépcsőkön lehet feljutni, s fenn a por- és piszoklepte képeket csak szemlélhetjük.

Mártonhelyen a szentek sorozatában találjuk Boldog Margitot és Szent Erzsébetet is. A falképek szürkés-kék hátterre, valamint a színeknek a barna és lila ke-

maradványait láthatjuk a XIV. század első feléből és a XV. század elejéről. A háttér itt már zöldeskék, a vonalvezetés az eddigieknél lágyabb, úgy hogy Aquila itt már valószínűleg nem szerepel a festők között, s talán tanítványai lehettek a mesterek. A képek Jézus szenvedéstörténetét ábrázolják. Érdekes a Szentháromság ábrázolása: Az Atya ölében a keresztrefeszített Megváltó, a Szentlélek pedig férfialakkal van jelképezve. Sajnos a vakolatot, mely alatt a képek rejtőznek, egyes helyeken barbár módon távolították el, s így tönkretették a leghatalmasabb festményt, amely a napkeleti bölcsesket ábrázolja. Pedig ez a kép áll legközelebb Aquila korához.

Kisebb jelentőséget tulajdonítanak a *muraszombati és vízlendvai* nagyrészt vakolat alatt rejtőző falképeknek, pedig a muraszombati, alig kivehető képek talán a legrégibb muravidéki freskók a XIII. század végéről. Az itt ábrázolt háromarcú Szentháromság-fej a lateráni zsínat idejére mutat, mert azon tiltották el az eféle ábrázolási módot.

Regedei Aquila János a XIV. század végi magyar szellem képviselője. Alkotásai Veleméren, Mártonhelyen és Bántornyan maradtak fenn minden bizonytalanság, míg a másutt felfedezett falképek

A veleméri gotikus templom

szerzőségét elvitatják tőle. Tény azonban az, hogy ő mint fővállalkozó irányította a muravidéki falusi templomok festését és ezalatt az idő alatt (kb. 15 év) az ő szellemét követő tanítványokat nevelt.

Említettem már, hogy a *barokk kor* szak emlékeiben a Muravidék már jóval szegényebb. A barokk kor hatását az egykor egyenes menyezettel csukott templomok boltívezéséből már láttuk. Arra is kitértem, hogy a legszebb barokk templomi berendezés Bántornyan található, maga a templom azonban román bazilika. A Muravidék legjelentősebb barokk temploma a XVIII. század közepéről származó *belatinci templom*, de ezt is csak 1900-ban építették át barokk stílusban. Mindenesetre ma nagyon hatásos külső formát árul el, különösen szép az elég gazdagon díszített és oszlopsorral kiemelt bejárata. A templomhoz hozzáépítették a Zichy-család sírkápolnáját is renaissance-kori Magdolna-relieffal és kőből készült gazdag oltárral. A temp-

lom melletti teret velencei pozzoval és a veleméri piazeittán lévő szobor másával díszítették.

Az *alsólendvai barokk templom* a XVIII. század második feléből való. Eredeti menyezetét azonban földrengés szakította le. Barokk oltárképe Barazutti olasz mester munkája, a szentélyt pedig Pandúr Lajos, a jugoszláv megszállás alatt Bácska kedvelt festője mintázta.

A muravidéki művészet világi emlékei közül a *muraszombati, felsőlendvai és belatinci várkastélyok* jelentősek. Ezeket a várakat nagykiterjedésű parkok veszik körül, ami tulajdonosaik gazdag és belsőséges életkultúrájának képe. A *muraszombati Szapáry-kastély* a világi barokk legfontosabb helyi emléke, amelyet a XVIII. sz. első felében alakítottak át talán a XIV. század közepéről származó vár egyes részeinek felhasználásával. Monumentális külsejével és szoborművű bejáratával tűnik ki. A kisebb világi épületek közül egypár tornácos ház, mint például a péterhegyi evangélikus gyülekezet vendéglőjének tornáca és egypár magyar díszítő stílusban épült középület, mint például a sándorvölgyi állami elemi iskola épülete tűnik még ki.

A Muravidék gazdag egyházi műemlékei újra a magyar állam határain belülre kerültek, csalogatják az idegent és tiszteletet parancsolnak a muravidékieknek, vendnek, magyarnak egyaránt az ezeréves magyar mult kultúrája iránt.

Bálint Béla

Színház

Magyar színész a belgrádi Nemzeti Színházban

A belgrádi szerb Nemzeti Színház 1867-ben készült el és a vezetésével megbízott színházi bizottság nagy súlyt helyezett arra, hogy minden tekintetben elsőrendű színészi együtttest szervezzen. A bizottság egyik tagjának Todorovics Sztevánnak tudomására jut, hogy egy magyar színész működik Budán, aki kitünően beszél a szerb nyelvet. Ez a színész Várhidy Sándor, aki Molnár György budai társulatának volt elsőrendű színésze. Todorovics felutazott Budára és megnézte Várhidyt, akiről megtudta, hogy fél szerb származású, ugyanis édesatyja szerb volt, Várhidy Sándor családi néven Bácsvánszky Alekszander volt és 1832-ben született Temesváron. Apja állami tisztviselő és mint ilyen szolgálati érdekből időnkint más és más városokba helyezték át. A fiatal Bácsvánszky elemi iskoláit Zimonyban és Szermszka Mitrovicán végezte. A gimnázium négy osztályán Karlovácon járta, majd édesatyja halála után magyar származású édesanyjával Szegedre költözött és ott végezte el a nyolc gimnáziumot. Iskolái végzetével 1850-ben Budapesten állami szolgálatba lépett, onnan 1852-ben Kecskemétre került, ahol végre felesleges vágya és hátat fordítva a lateiner életnek a Kecskeméti színházban Várhidy Sándor néven színpadra lép. A kecskeméti társulattal Aradon, Kassán, majd később Szegeden működik és tehetségének híre eljut a legtávolabbi vidékeken működő társulatok vezetőihez is. Eleinte szerelmes szerepeket játszott, azonban ezek az egyhangu szerepek kevés alkalmat nyújtottak tehetségének, amely inkább a hős szerepekre volt alkalmas. Míg a korabeli színészek a színpadon énekelve szavaltak. Várhidy inkább a természetes, minden álpátosz nélküli előadásmódnak volt a híve. Azoknak az uttörő színészeknek soraiba tartozott, akik nagy ellenségei voltak a színész-mesterbernek, komédiásoknak és csavargóknak, akik csak rombolták azt amit a komoly színészek építettek. Azok közé tartozott, akik megérezték, hogy csakis a tehetséges és szorgalmas színészeknek le-

het jövőjük. Tehetségének híre ország-szerre elterjedt és Molnár Györgynek, a híres budai színházgazdának sikerült szerződtetni Várhidy Sándort. Itt fejlesztette tovább tehetségét, míg a belgrádi Nemzeti Színház megbízottja, Todorovics megjelent és fényes szerződési feltételek mellett ajánlatot tett a művésznek. Várhidy a feltételeket elfogadta és 1869 szeptemberében aláírta a szerződést.

Bemutatkozása még az év október havában folyt le nagy siker mellett és Bácsvánszky Alekszander néven beírta nevét a szerb színészet történetébe. Ő volt az első és legjobb jellemszínész a szerb színészetnek. Tehetségének, előadóművészetének leghűbb tükre az akkori időben megjelenő beszámoló, amely az ujonnan megnyitott Nemzeti Színház tagjainak ismertetésénél így méltatja Bácsvánszkyt: »Bácsvánszky, a nagy művész játékaival és temperamentumával elbűvöli a közönséget és művésze mély nyomokat hagy a közönség lelkében. Szerepeiben nemcsak előkelőség meglepően, hanem mély, kellemes orgánus váltak különösen nagy előnyére és mély hatást gyakorolnak nemcsak a férfira, de a női közönségre is, amely benne egy igazi férfi ideál megtestesülését látja...«

Bácsvánszky együtt szervezte meg a bácskai származású Györgyevics Jovánnal az első belgrádi színészképző iskolát. Ezt az iskolát a deficit miatt 1873-ban megszüntetik, de a pénzhány miatt rövidesen bezárják a Nemzeti Színház kapuit is. A kenyér nélkül maradt színészek Peles György vezetésével társulatot alakítanak és az akkor ujonnan épült Weifert-féle sörgár vendéglőjének nagytermében tartanak előadásokat, majd onnan Zimonyba teszik át működésük terét.

Amikor 1874-ben újból megnyílik a Nemzeti Színház, Bácsvánszky ismét tagjai sorába lép, mint rendező és színész. A művészre rövidesen szomorú napok következnek. Szemei gyengülni kezdenek és 1875-ben egy este, előadás után hazatérőben a lakásához vezető lépcsőn elesik, minek következtében súlyos agyrázkódta-

tást szenved. Ettől az időtől kezdve szem-baja napról-napra súlyosbodik és végül bekövetkezik a nagy tragédia: Bácsván-szky megvakul.

Szembájának kezelése végett Bécsbe utazik, ahol nagy nélkülözések között tengeti nyomorult életét, míg barátai közben-járására a Nemzeti Színház újból szerződ-teti. Így tér vissza 1879-ben Belgrádba. A világtalan művész havonta kétszer lép a közönség elé és ragyogtatja művészetét, diadalt szerezve a szláv színjátszás nevé-nek. Bécsi útja után először XI. Lajos sze-repében lép fel. Ezen az estén — régi fel-jegyzések szerint — démonikus szuggesz-tív erejű tehetsége borzalommal töltötte el a közönséget. Hatalmas taps fogadta a belépő Bácsván-szkyt, amelynek csendese-dése után a közönség zokogásának hang-jai töltötték be a nézőteret. Ez a fogadta-tás könnyekig meghatotta a szomorú sor-

su művészt. Nem tudott ellentálni érzéseinek és görcsös zokogástól fojtogatva bo-rult térdre, hogy megköszönje a szeretet-nek és együttérzésnek megnyilvánulását. Az előadás percekre megakadt, Bácsván-szky ezen az estén elfeledte tehetetlenségét és vakságát, fokozott temperamentum-mal játszotta szerepét. Játszott? Nem! Élt! Szenvedélytől áttizott viharszerű beszéde mindenkit magával sodort.

Még két évig tengette szomorú életét és 1881-ben 49 éves korában halt meg Belgrádban.

Bácsván-szky Aleksander, a magyar színházi kulturán nevelkedett művészem-ber sikerei a magyar tehetség és magyar színházi kultúra dicsőségét is hirdetik. Bácsván-szky, míg élt, fénylő nap volt a szerb színjátszás égboltján, melynek a mult homályán is keresztül törve, bevilágítanak a jelenbe.

Garay Béla

Könyvek

Munka a déli végeken

DMKSz évkönyv az 1943/44 évre. Szerkesz-tette dr. Hegedüs László, Ujvidék, 1944.

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szö-vetség az esztendő múltával egyre életerő-sebben s egyre bensőségesebben bontakoztat-ját ki munkásságát, amely mind szélesebb kör-ben öleli fel a délvidéki magyarság életének minden megnyilvánulását. Erről a hatalmas munkáról ad részletes áttekintést a most meg-jelent évkönyv, de az áttekintésen túl egyben annak bizonyítékát is, hogy a Közművelődési Szövetség minden tekintetben megfelel hiva-tásának. A kötetet dr. Antal István nemzetvé-delmi propagandaminiszter szavai vezetik be. Ezek a szavak az elmúlt évben a DMKSz nagyválasztmányi ülésén hangzottak el és azó-ta is a DMKSz munkájának zsinórmértékét ad-ják. »Gyujtsátok fel Bácska minden zugában a magyar szellem soha ki nem alvó mécsesét« — mondotta a miniszter és a Szövetség va-lóban a legrejtettebb kis zugot, a legelhagyat-tabbnak látszó magyar szóróványt is felke-resi, hogy a magyarságot ott felemelje és nemzeti öntudatot lehellen belé. Ha a kötetet át-olvassuk, egész szélességében elénk tárul a DMKSz mindenre kiterjedő munkája. Kramer Gyula felsőházi tag, elnök a kötet bevezető

cikkében hangsúlyozza, hogy a Szövetség ed-digi munkája jórészt a mult sebeinek gyógyi-tására irányul, de ezen túl is jelentékeny épí-tőmunkát végzett már a Szövetség. Most, a háború kellős közepén is törhetetlen hittel és kitartással dolgozik a DMKSz vezetősége és a Szövetséghez tartozó minden fiók, minden egyesület azon, hogy az ezeréves magyar Délvidék népének jövőjét felépítse. Ezt bizo-nyítják a kötet beszámolói, cikkei tanulmá-nyai. Ebben a szellemben írta meg Főri Lász-ló az ezeréves magyar Délvidék áttekintő tör-ténetét, ebben a szellemben taglalja Mindszen-ti Béla a magyar közművelődési tevékenység nemzetvédelmi jelentőségét, s jelöli ki dr. Fal-cione Árpád orsz. képviselő a Délvidék szere-pét a magyar mezőgazdaságban. Igen figye-lelmemre méltó dr. Hegedüs László beszámolója a Szövetség mult évi működéséről és az egye-sülleti intézményekről. N. Pogány Albert a Vasgyűrű néven ismert délvidéki, erdélyi és felvidéki közművelődési szervezetek összefo-gásáról ír. Tolnay János a társadalom szere-péről értekezik, melyet az a Délvidék népmű-velésében és a szociális feladatok megoldásá-ban vállalt, Radicevich Sándor a sajtó és pro-paganda szerepéről mond megszívlelésre méltó szavakat. Kiss Lajos értékes tanulmányt írt

a délvidéki magyar népi zenéről, Csuka Zoltán a délvidéki irodalom feladatairól, Baranyi Károly, a Szépművészetek Céh elnöke a délvidéki képzőművészek munkájáról írt cikket. Egész sor cikk számol be a Szövetség különböző szervezeteinek, fiókjainak munkájáról s különösen értékesek a táblázati kimutatások s különösen érdekes annak a munkának táblázatos kimutatása, amelyet a DMKSz népművelési osztálya a Népművelési Bizottságokkal folytatott. Külön fejezetben számol be az évkönyv a DMKSz kiadványairól s ez külön is a Szövetség áldozatkészségét és fáradhatatlanságát dicséri.

Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség olyan munkát végez, amelyet bátran és öntudatosan lehet felmutatni az egész ország színe előtt. Ennek a munkának teljes tükörféltét adja ez a szerény becsületességgel meg szerkesztett kötet. A körültekintő szerkesztésért dr. Hegedüs László, a DMKSz igazgatóját illeti elismerés.

Csuka Zoltán

Rab Zsuzsa: Fény felé

(Versek) Szerző kiadása. Székesfehérvár, 1943

Rab Zsuzsa jelenleg a kecskeméti Horthy-leányliceum IV. oszt. tanulója. 17 éves, rendkívül intelligens, finom, érzékeny lélek, született költői tehetség, aki ezzel a kötetével jelentkezik először a nyilvánosság előtt. A legifjabb költői nemzedék tagjai közé tartozik, éppen ezért a kritikus zavarban van, mert nem tudja, hogy a jövőndő író bírálja-e ebben a kötetben, vagy pedig a fejlődő, virág-baboruló leánylélek szárnypróbálgatásait. A kötet címlapján egy szimbólikus »szívvirág« tárja ki egyetlen szíromlevelét a Nap felé, az örök fény felé; mögötte azonban sötét kísértékként feketélik imboldog árnyéka, mert hiszen minél erősebb a fény, annál élesebb lesz az árnyék. Ez a rajz tulajdonképpen az egész kötet alaphangulatát és költői beállítottságát fejezi ki. Ezt a kötetet nemcsak irodalmi, hanem ifjúságlélektani szempontból is érdemes volna tanulmányozni. Többet mond minden teszt kísérletnél, intelligenciavizsgálatnál, levél-nél, vallomásnál, mert megmutatja azt, hogy egy sokirányban tehetséggel megáldott leánylélek mélyén milyen szépséglatomások, milyen ősi, emberi vágyakozások forronganak fejlődése legszebb korszakában, amikor még annyira lelkesedik minden szépért és jóért. Még gyermek, önzetlen, harmatos virág, de már tudja, hogy csak az egyik arcával fordulhat a fény felé, mert a másikkal utána nyúló, néma óriásként rámeredő saját árnyékára kell

tekinten. Így tanulja meg az életet egységben, szintézisben látni, költői értelemben így lesz túl: »jön és roszon.«

Szinte hihetetlen, hogy ilyen fiatalon ennyi érzelemgazdagság, szín, rajongás, formakészség, kifejezésbeli változatosság és képalakító erő legyen egy zenge leánylélekben. Annyira érettek, csiszoltak, kiforrottak ezek a versek, hogy az ember attól félti a költőt, hogy már mindent elmondott, amire küldve lett s nem lesz új mondanivalója, legfeljebb prózában, vagy tanulmányokban. Veszélyes az, ha a kezdő költő ilyen érten lép a közönség elé, mert ez azt jelenti, hogy írói élményei, mondanivalói, nyelvi kifejezésformái annyira készen jönnek tolla alá, hogy már nem is kell értük megharcolnia azt az örök harcot, a vég-ső, mindenekelőtt való eszményien tömör és szabad stílusért (amely maga az író), amely minden nagy író és költő életerejét annyira lekötö; vagy pedig egy olyan rendkívüli tehetséggel állunk szemben, amely páratlan a magyar irodalomban.

Nőiróink és költőnőink (ha szabad ezt az elkülönítést megtennem) gáttalan irodalmi tul-tengése és beteges burjánzása között kevés vérbeli író találunk, akinek az írói szerves, lényegi része, nemcsak érvényesülési pótlék, hanem szent hivatás, azaz küldetés. Nem mondom azt, hogy Rab Zsuzsa ilyen nagyvo-nalu író lesz, de első verseskönyvét figye-lemmel kell forgatnunk, mert itt nem egy diákköltő, hanem egy izzig-vérig írói lélek jelentkezik.

Különösen kiemeljük a következő verseket: Sorsok, Tavasz fényben, Az én három lelkem, Siró vágy szépségek után, Vizipók, Csendes őszi sorok. Ezeket bármely modern anthológiába be lehetne venni. Miről szólnak Rab Zsuzsa versei? Milyen kifejezőkészség nyilatkozik meg ezekben a versekben? Milyen képeket használ? Külváros című versében, amelyben egyik sétáját írja le, így vázolja a látottakat: »Bus tűzfalak, meggöngyölt lécsorok, gyér lámpaláng, csatornában csuszam-ló, hig mocsok, omló viskók, gazverte udva-rok s a kémények: száz segélykérő, kinba-meredt torok, a füst is csak sóhajta száll be-lőle s fojtani kezd a nyomor-vallás tömjén-füstölője.«

Legmélyebb költői vágyát a Siró vágy szépségek után c. versében vallja be: »Jó lenne minden szépet összegyűjteni, rendszernél-küli, csodás tarkaságba s érezni mind, ha csak egy percére is!« »Vizipók c. versében azt mondja: »Elfáradt fiatal karom a harcot rég fel-adta ... Álmodom, s várom, hova vet a Vég-

zet áradatja...

Rab Zsuzsa tavaly a Magyar Tudományos Akadémián olvasott fel verseiből, igen nagy sikerrel. Ez azonban még nem sokat jelent. Bizonyára rokonszenves jelenség lehetett az Akadémia felolvasó termében egy ragyogó szellemű, 16 éves diákleány, amint kissé nagyoskodó, koraérett, de mégis zsenge virágait szétszórta a hallgatóság között.

Rab Zsuzsa még csak ezután kezdi az igazi harcot; nem az étvényesülésért, nem az anyagi vagy az erkölcsi elismerésért, amely nem mindig következik el az igazi író életében, hanem: a halhatatlanságért. Ha nem ez a tiszta becsvágy fűti a kezdő költőt s ha nem ismeri fel képességei határait, a harc ugyanis visszaveti oda, ahova való: az átlagírók közé. Ezért sohase feledje el, hogy a bibliai példázatban is attól követel az Ur legtöbb kamatot, akinek legtöbb talentumot adott.

Kordás Ferenc

Kodolányi János: Suomi (Turul)

Kodolányi két Finnországgal foglalkozó munkáját foglalja magában ez a kötet: »Suomi a csend országa« és »Suomi titka.« »Tolle, lege!« — jellemezte röviden egy irodalmár barátom, akinek odaadtam, hogy olvassa el. Csakugyan nem lehet letenni előbb, amíg az ember végig nem olvasta. Mi van benne? A két részletcím csakugyan kifejező: a Csend országa, ahová az író szinte csodákat várva már gyermekkorától fogva kíváncszott, és nem is csalódott semmiben, amikor közelről megláthatta.

Magával ragad a könyv, mert megfordítva is igaz, amit az író magáról mond, hogy ő mindig — igen sokszor szorongva érezte, hogy ott kinn egymaga jelenti azt az országot, amelyikből jött. Könyvét olvasva mi meg azt érezzük, hogy nemcsak együtt megyünk vele mindenüvé, hanem egyek is vagyunk vele.

Legalább érzésünk valami mélyen érzett jóérzés, mert szépek a finn tájak, városok, faluk, magányos tanyák és villák, ahova pompás autók utakon juthatunk el, mégpedig hihetetlen olcsón és kényelmesen utazgatva a hatalmas autóbuszokon. És ha megtudják, hogy magyarok vagyunk, egy percre sem maradunk elhagyottak; kézről-kézre adnak bennünket, ha tovább megyünk. Büszkén, boldogan, néha egy kis váddal is velünk szemben, mutogatják, hogy mit végzett Suomi, népe felemelésén. Hazájában minden finn otthon érezheti magát hisz csakugyan az egész nép egy közös család. Csak a mi másához szokott szemünk cso-

dálkodik azon, hogy az egyetemi ifjúság ünnepi estéjén jelen lehet az egyetemi altiszt felesége mégpedig az ünnepi asztalnál, vagy azon, hogy az operaezenész örömmel énekel szép finn dalokat egy népfőiskola záróünnepélyén, és meg van elégedve azzal a tapssal, amivel ezek az egyszerű emberek megköszönik a művészetével nyújtott élvezetet. És azok az egyszerű emberek öszintén tapsolnak, hiszen ráismernek dalaikra, az ő dalaikat éneklő énekesnő. Tiszta, csinos, emeletes tanyái hazájában szívesen olvassa a finn paraszt finn klasszikusok könyveit, mert az is az ő világukat mutatja be.

Ilyenféle, a finn élet mélyére rávilágító élmények leírásával van tele a könyv. És ezen keresztül már kezd is kitapogatni a szerző Suomi titkát: egy nagy önmagára talált. Művészi és tudományos, társadalmi és gazdasági életét saját erejére építette fel. A Kalevala óriási hatása, ami megújított irodalmat, tudományt, képzőművészetet, zenét, társadalmi szemléleti módot egyaránt, ma is érzeteti hatását mindenben. Nagy népeket megszégyenítő, hatalmas apparátus felhasználásával gyűjtik össze a finn népnyelv anyagát. Néprajztudományuknak világviszonylatban is vezető szerepe van; Helsinki a székhelye a világ folklór-tái szövetségének. Eldugott falvakban is sok helyt találni kis múzeumokat, ahol a nép életének minden veszendő emlékeit összegyűjtik. Gazdasági szempontból pedig a közjólet emelése terén nagy szerepe van a termelési és fogyasztási szervezetek hatalmas hálózatának, amely az egész nép érdekeit szolgálja nagyon is kielégítő módon.

Amikor ezekkel összehasonlítjuk hazai állapotainkat, talán sokszor leverő érzések foghatnak el bennünket, de átváltozhatnak bennünk ez az érzés bizakodássá és munka utáni vágygá, ha arra gondolunk évtized munkájának eredménye, hiszen a századforduló körül még az éhhalál sem volt ritka dolog a mai boldog Finnországban. Minden embernek könnyen vágya kél arra, ha elolvassa ezt a könyvet, hogy elmeheessen egyszer Suomiba, nem utolsó sorban azért, hogy tanuljon finn testvéreinktől. Csakugyan tanulhatunk is tőlük, és ez talán nem is esik olyan nehezünkre, hisz nem idegenektől hanem rokonainktól tanulunk, akik csakugyan őszintén szeretnek bennünket. De ha nem is mehet el mindenki Finnországba, nagy élvezettel és sok haszonnal kísérheti végig Kodolányi Jánost, amint néha szegyenkezve, sokszor csodálkozva és boldogan járja keresztül-kasul Suomit, a csend országát.

Banó István

A Kalangya hirei

Egy hónap telt el márciusi számunk megjelenése óta, de ez az egy hónap a magyar nemzet életében évekkkel fölér. Azok a tervek, amelyeket a Kalangya gyakorlati munkájában egy hónap előtt magunk elé tűztünk, az új világháború aknáinak légnyomására pillanatok alatt halomra dőltek; a bajai felolvasó ülés, a szegedi szellemi találkozó, az óbecsei közgyűlés és irodalmi ünnepség elmaradt, belekerültünk a háború közvetlen sodrába és a magyar nemzet egy emberként talpraállt, hogy megvédje ősei örökségét. Mindazok, akik azóta felöltötték a honvédruhát és fegyvert ragadtak, mint őseik megfogják tenni kötelességüket, amint a haza iránt a belső fronton is mindenki megteszi a kötelességét, akinek a mostani véres viharban más feladatot jelölt ki az Uristen:

A magyar író tudja, hogy ő is őrhelyen áll és erről az őrhelyről utolsó pillanatáig, szíve utolsó dobbanásáig nem mozdulhat. A magyar író feladata évszázadok óta szinte egy volt a katona feladatával, a mi őseinket a Bethlen Gáborok, Tinódi Lantos Sebestyének, Zrínyiek, Balassák, Rákócziak, Petőfi Sándorok sorában kell keresnünk, akik a legnagyobb égzengés közepette is megtalálták a nemzet igazi hangját s mint katonák és mint költők is meg tudták tenni kötelességüket. A délvideki magyar író, a délvideki magyar költő közel negyedszázadig az idegen megszállás nehéz idején maradt hű nemzetéhez és a maga emberségéhez s ehhez hűséges most is, amikor a feltámadt viharban megállt a helyén s írja tovább a sorokat, melyeket magyar szíve és lelkiismerete diktált.

Ma nem azokat az időkét éljük, hogy kulturális összefüggéseket, irodalmi esteket rendezzünk, de az írás szent hevülete annál mélyebben él bennünk s folytatjuk munkánkat mindaddig, míg magyar nemzetünk becsülettel és győzelmesen befejezi a magyar harcot, melynek megharcolását rája bízta az Uristen. Pál apostolként állunk aki ennek a harcnak megharcolására és a Pál apostolok

hitével fordulunk a magyar olvasóhoz hogy tartson velünk szívével és szeretetével ebben a mi belső küzdelmünkben.

Kiadóhivatalunk is bejelentést tesz az olvasóknak. Másfél esztendeje, hogy a Kalangya nagy újjászervezésénél az akkori évi 24 pengős előfizetési árat leszállítottuk 12 pengőre. Tehát pontosan az addigi felére. A magyar közönség megértette ennek a merész és áldozatos lépésnek a lényegét; előfizetőink száma hónapok alatt megszázsorozódott. De az eltelt másfél év alatt többször is emelkedett a nyomda- és papírszámla és egyszer mi is kénytelenek voltunk lépést tartani ezzel az általános emelkedéssel. Most másodszor vagyunk kénytelenek módosítani az előfizetési árakat; az eddigi 16.— pengőről 20.— pengőre (jogi személyeknél 32.— pengőről 40.— pengőre) vagyunk kénytelenek előfizetési árunkat felemelni, míg a példányonkénti ár 1.50 pengőről 2.— pengőre emelkedik. Nehéz szívvel tesszük ezt, de kénytelenek vagyunk vele, mert csak így tudjuk fenntartani folyóiratunkat. Kérjük előfizetőinket, arra gondoljanak, hogy még mindig 4.— pengővel olcsóbb a Kalangya előfizetési ára, mint másfél év előtt volt s mi ezt a mostani árat igyekeznünk fogunk a végsőkig tartani.

S most, befejezésül hadd idézzük Berzsenyi Dániel örökség és ma is annyira idősekrű és érvényes sorait:

»Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Ordítson orkán, jöjjön ezer vesztés;
Nem félek. A kürt harcozását,
A nyihogó paripák szökését.

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csúda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt híressé...»

Ezzel a hittel folytatja a Kalangya is eddigi becsületesen magyar munkáját.

MUHI JÁNOS

Zombor története

A fiatal délvidéki történetíró Bácska fővárosáról, Zomborról irt hatalmas kötete az egész Délvidékre kiterjedő gazdag történelmi adattár. Muhi János munkája évtizedek óta az első történelmi mű, s ezért méltán kelt majd feltűnést.

Megrendelhető a KALANGYA kiadóhivatalában, Budapest, VII. Baross-tér 15.

Ára 36.— Pengő.

SZENTELEKY KORNÉL

HÁTRAHAGYOTT MŰVEI

Sajtó alá rendezte és az egyes köteteket kísérő tanulmánnyal ellátta:

HERCEG JÁNOS

HOLNAP-HOLNAPUTÁN

(ELBESZÉLÉSEK)

KRÓNIKÁK

UTITARISZNYA (UTILEJÁSOK)

ISOLA BELLA (REGÉNY)

UGARTÖRÉS (TANULMÁNYOK)

ÜGYFÁJ AZ ÉLET (ELBESZÉLÉSEK)

A teljes sorozat ára 42.— Pengő. Egy kötet 7.— Pengő

Megrendelhető a KALANGYA központi ügykezelésénél, Budapest, VII. Baross-tér 15.